

Milla Mölsä

LASTEN JA NUORTEN KOKEMUKSIA LASTENSUOJELUN EDUNVALVONNASTA

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Sosiaalityön pro gradu -tutkielma
Huhtikuu 2021

TIIVISTELMÄ

Milla Mölsä: Lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojelun edunvalvonnasta
Pro gradu
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkinto-ohjelma
Ohjaaja: Tarja Pösö
Huhtikuu 2021

Pro gradu -tutkielmani käsittelee lasten ja nuorten kokemuksia lastensuojelun edunvalvonnasta. Lähtökohtaisesti lapsen etua valvovat hänen huoltajansa, mutta lastensuojeluprosessissa huoltajan sijaiseksi voidaan määrätä edunvalvoja, jos on syytä olettaa, ettei huoltaja kykene valvomaan lapsen etua puolueettomasti tai se on muuten tarpeen asian selvittämiseksi tai lapsen turvaamiseksi. Lapsen etu on harkintaa vaativa käsite, joka on osa lastensuojelun päätöksentekoa. Edunvalvojalla on merkittävä rooli osana lapsen lastensuojeluprosessia ja lapsen osallisuuden turvaamista. Edunvalvoja selvittää lapsen mielipiteen ja käyttää tarvittaessa lapsen puhevaltaa tuomioistuimessa.

Tutkielmani on kvalitatiivinen tutkimus, jossa aineistona on kyselyaineisto neljältätoista 8–18-vuotiaalta lapselta ja nuorelta, jotka ovat saaneet edunvalvontaa lastensuojeluasiassaan. Aineiston olen analysoinut sisällönanalyysejä käyttäen. Aineistoni analyysissä pyrin vastaamaan siihen, millaisena edunvalvojan rooli lastensuojeluprosessissa näyttäytyy lapsille ja nuorille ja millaisia osallisuuden kokemuksia lasten ja nuorten kokemuksista nousee esille.

Osallisuutena pidetään mahdollisuutta vaikuttaa itseään koskeviin päätöksiin. Lasten kohdalla osallisuudessa tulee ottaa huomioon lapsen ikä- ja kehitystaso sekä lapsen edun mukainen osallistuminen lastensuojeluasiassaan. Yhdistyneiden kansakuntien lastenoikeuksien sopimus sitouttaa jäsenvaltiot takaamaan lapselle oikeuden ilmaista mielipiteensä kaikissa lasta koskevissa asioissa ja tulla kuulluksi oikeudellisissa ja hallinnollisissa toiminna joko itsenäisesti tai edustajan avulla.

Aineistoni perusteella lapset ja nuoret erottivat edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän roolit käsittelemällä sosiaalityöntekijän roolia ja työtehtäviä. Sosiaalityöntekijän virkatehtävä ja päätöksentekovastuu nousivat erottaviksi tekijöiksi suhteessa edunvalvojaan. Toisaalta muutama vastaaja ei osannut erotella edunvalvojan roolia sosiaalityöntekijän roolista. Edunvalvojaan liittyen tärkeiksi asioiksi nousivat lapsen asioista huolehtiminen sekä hyvään vuorovaikutukseen liittyvät piirteet kuten mukavuus ja kohteliaisuus. Näistä päinvastaiset piirteet kuten epäkohteliaisuus taas koettiin edunvalvonnan huonoiksi puoliksi. Lapset ja nuoret kokivat edunvalvojan ymmärtävän heitä ja edunvalvojaan luotettiin. Lapset ja nuoret kertoivat osallistuvansa edunvalvojan tapaamisiin mielellään ja tapaamismääriin oltiin tyytyväisiä tai niitä haluttiin lisää. Yleisesti edunvalvontaa oltiin tyytyväisiä ja syynä tähän olivat sekä edunvalvojan henkilökohtaiset piirteet, tyytyväisyys asioiden hoitamiseen ja edunvalvojan helppo tavoitettavuus. Edunvalvojan koettiin myös auttaneen ymmärtämään käynnissä olevaa lastensuojeluprosessia. Osallisuutta lapset ja nuoret kokivat edunvalvojan ottaessa heidän mielipiteensä huomioon asumiseen liittyvissä asioissa, raha-asioissa ja hallinto-oikeuden selvityksessä. Lasten ja nuorten mielestä hyvää lapsen edunvalvontaa on riittävä määrä tapaamisia luotettavan edunvalvojan kanssa, joka tuntee lapsen ja osaa kuunnella ja keskustella.

Avainsanat: edunvalvonta, edunvalvoja, osallisuus, lastensuojelu, lapsen etu

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

ABSTRACT

Milla Mölsä: Children and youth's experiences on guardians ad litem in child welfare
Master's Thesis
Tampere University
Social Work
Supervisor: Tarja Pösö
April 2021

My Master's thesis deals with children's and youth's experiences on guardians ad litem child welfare. Primarily the interest of the child is overseen by their legal guardian but if there is right to assume the guardian cannot remain impartial, a guardian ad litem can be appointed to the child in a child welfare case (Child Welfare Act 417/2007, 22§). The best interest of a child needs to be considered as a part of child welfare decision making. Guardians of interest play a significant role in the child welfare case and protecting the child's right to participation. The guardian ad litem clarifies the child's opinion and if needed, uses the child's speaking rights in court.

This thesis is a qualitative study using material gathered by a mobile inquiry from 14 children and youth between the ages of 8 and 18, who have or had a guardian ad litem as part of a child welfare case. The material is analyzed using content analysis. My aim is to answer the questions of how children and youth see the role of a guardian ad litem in a child welfare and what kinds of experiences of participation stand up from the material.

Participation is seen as an opportunity to impact decisions made relating to oneself. In children's participation their age and development should be taken into consideration as well as the child's best interest considering the child welfare case. The United Nations Children's Rights Convention ties the member states to ensure the children the right to express their opinion on all things considering their case and to be heard in court individually or with the help of a representative.

The contents of my material show that the children and youth who took part in the inquiry separate the guardian ad litem from their social worker largely by defining the role and tasks of the social worker. Social workers were seen as civil servants and decision makers. Some answers showed that the distinction between social workers and guardians of interest was not clear. Taking care of the child's affairs and characteristics related to good communication, such as being nice and considerate, were mentioned as important parts of the guardian's ad litem role. Opposite characteristics such as rudeness were considered as disadvantages. The guardian ad litem was seen as trustworthy and understanding. Meetings with the guardian ad litem were gladly attended by the children and youth. Participants were satisfied with the amount of meetings or wished for more frequent meetings. Overall the participants were happy with their guardianship. Most common reasoning for this finding were the guardian's personal characteristics, satisfaction with the handling of affairs and availability relating to communication with the guardians ad litem. There was a general consensus in the material that the guardians ad litem had helped the children and youth to better understand their child welfare case. Participation was experienced by the children and youth when the guardian ad litem considered their opinions on accommodation, issues related to monetary affairs and court proceedings. The children and youth expressed that good guardianship in child welfare cases is adequate amount of meeting with a trusted guardians ad litem who knows the child and listens as well as discusses with the child.

Keywords: guardian ad litem, participation, child welfare, child's best interest

The originality of this publication has been checked by the Turnitin OriginalityCheck –programme.

Sisällysluettelo

TIIVISTELMÄ	1
ABSTRACT	2
1 JOHDANTO.....	1
2 EDUNVALVONTA LASTENSUOJELUPROSESSISSA	2
2.1 LAPSEN ETU LASTENSUOJELUN JA EDUNVALVONNAN LÄHTÖKOHTANA	2
2.2 EDUNVALVONTA LASTENSUOJELUSSA	4
2.3 EDUNVALVONTA LAPSEN EDUN JA LAPSEN MIELIPITEEN RAJAPINNASSA	5
3 LAPSEN OSALLISUUS OMASSA ASIASSAAN	8
3.1 OSALLISUUDEN MÄÄRITELMÄ	8
3.2 OSALLISUUS INSTITUUTIOISSA.....	10
3.3 LAPSEN JA AMMATTILAISEN ROOLIT OSALLISUUDESSA	14
4 TUTKIELMAN TOTEUTUS	20
4.1 TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	20
4.2 AINEISTON KERUU.....	20
4.3 TUTKIMUKSEN EETTISYYS JA AINEISTON SÄILYTYS.....	23
4.4 AINEISTON ANALYYSI.....	24
5 LASTEN JA NUORTEN OSALLISUUDEN KOKEMUKSET OSANA LASTENSUOJELUN EDUNVALVONTAA.....	25
5.1 EDUNVALVOJAN ROOLI	25
5.1.1 Lasten ja nuorten näkemys edunvalvojasta ja vuorovaikutussuhde edunvalvottavaan	26
5.1.2 Edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän roolit	30
5.2 EDUNVALVOJAN JA LAPSEN TAPAAMISET	34
5.2.1 Tapaamisten toteutus.....	34
5.2.2 Lasten ja nuorten mielipiteitä tapaamisista edunvalvojan kanssa	36
5.3 KOKEMUS EDUNVALVONNASTA.....	37
5.3.1 Tyytyväisyys edunvalvontaan.....	38
5.3.2 Osallisuuden kokemukset edunvalvonnassa	39
6 JOHTOPÄÄTÖKSET	42
LÄHDELUETTELO.....	48
LIITE 1 INFORMAATIOKIRJEET	55
1.1 INFORMAATIOKIRJE LAPSILLE.....	55
1.2 INFORMAATIOKIRJE AIKUISILLE	56
1.3 INFORMAATIOKIRJE EDUNVALVOJILLE.....	59
LIITE 2 KYSELYPOHJA	62

1 JOHDANTO

Pro gradu -tutkielman kautta toivon tuottavani ja jakavani tietoa lastensuojelun edunvalvonnasta lasten näkökulmasta. Yhteiskunnallisesti aihe on merkittävä, sillä vuosittain useat lapset tarvitsevat edunvalvojan apua mielipiteensä esittämiseen, kuulluksi tulemiseen ja lapsen edun mukaisen päätöksenteon tukemiseen. Edunvalvojalla on merkittävä rooli osana lapsen lastensuojeluprosessia ja lapsen osallisuuden turvaamista osana sitä. Edunvalvoja toteuttaa myös merkittävää roolia lapsen oikeusturvan näkökulmasta käyttämällä lapsen puhevaltaa osana tuomioistuinkäsittelyä. Lastensuojeluprosessin lisäksi edunvalvoja voidaan määrätä lapselle rikosprosessiin sekä huoltajan puuttuessa lapsen etua valvomaan. Tässä tutkielmassa keskityn kuitenkin ainoastaan niiden lasten ja nuorten kokemuksiin, jotka saavat tai ovat saaneet edunvalvontaa lastensuojeluprosessissa. Edunvalvonnan avulla pyritään muodostamaan käsitys lapsen mielipiteestä ja lapsen edun mukaisesta päätöksenteosta, jonka vuoksi lapsen osallisuus nousee merkittäväksi osaksi edunvalvonnan toteutumista.

Lasten omien kokemusten myötä edunvalvontatoimintaa voidaan mahdollisesti kehittää vastaamaan paremmin sen tarkoitusta lapsen kuulluksi tulemisen mahdollistajana. Aihe nousi esille työyhteisössäni tehdessäni sosiaalityöntekijän sijaisuutta lastensuojelun päivystys- ja arviointiyksikössä. Edunvalvontaan liittyen on tehty todella niukasti erityisesti kotimaista tutkimusta, jossa käsiteltäisiin lasten ja nuorten kokemuksia. Kokemuksiin liittyvä tutkimus on kiinnostanut minua jo aiemmin, jonka vuoksi tartuin mahdollisuuteen sen ilmaantuessa. Yhteistyökumppaninani on toiminut Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Oy SOCOM, jonka erikoissuunnittelija Marjukka Heikkilää haluan kiittää suuresti avusta aineiston keruussa.

Johdattelen aiheeseen käymällä läpi edunvalvontaa lastensuojeluprosessissa avaamalla siihen liittyviä termejä. Edunvalvonnan lisäksi määriteltävinä ovat lastensuojeluprosessi sekä lapsen etu, joiden kontekstissa edunvalvontaa tehdään. Tämän jälkeen perehdyn osallisuuteen terminä sekä teorioina, joiden siivittäminä analysoin myöhemmin aineistoani. Aineistoni koostuu 14 lapsen ja nuoren antamista vastauksista Webropol-alustalle

rakennettuun kyselyyn, jossa 8–18-vuotiailta vastaajilta kartoitettiin heidän mielipiteitään ja kokemuksiaan liittyen edunvalvojan rooliin, tapaamisiin edunvalvojan kanssa sekä kokemukseen edunvalvonnasta. Analysoin vastauksia sisällönanalyysin keinoin osallisuusteorioiden kulkiessa rinnalla. Tutkielmassani esittelen lasten ja nuorten vastauksia edunvalvojan roolista ja edunvalvontaan liittyvistä tapaamisista lastensuojeluprosessissa ja herkistyn kuulemaan aineistosta osallisuuden kokemuksia edunvalvontaan liittyen. Lopuksi esittelen lasten ja nuorten käsityksiä hyvästä edunvalvonnasta.

2 EDUNVALVONTA LASTENSUOJELUPROSESSISSA

2.1 Lapsen etu lastensuojelun ja edunvalvonnan lähtökohtana

Lapsen etu on lastensuojelulain mukaan keskeinen periaate, joka tulee ottaa ensisijaisesti huomioon lastensuojelua toteutettaessa (LSL 2007/417 §4). Tarja Pösö (2012) kirjoittaa lapsen edun olevan yksi nykylastensuojelun ydinkäsitteistä, vaikka sille ei olekaan yksiselitteistä teoreettista pohjaa. Lapsen etua käsittelevissä varhaisimmissa teoksissa on yhdistelty psykiatriasta, oikeudellista ja lapsen kehityksen asiantuntemusta. Lapsen edun ajatellaan tarkoittavan sitä, että toimenpiteitä ja niiden vaikutuksia tarkastellaan lapsen näkökulmasta. Suomessa lapsen edun käsite nousi ohjaavaksi periaatteeksi 1980-luvulla lastensuojelulain (683/1983) myötä. (Pösö 2012, 78–79.) Vaikka lapsen edun pohtimista ovatkin ohjanneet erilaiset lapsen kehitystä koskevat teoriat, kuten kiintymyssuhdeteoria, on termi edelleen hyvin laaja ja sen erottelukykyisyyttä on kyseenalaistettu. (Pösö 2012, 80–81.) Lastensuojelulaki (417/2007) määrittelee, kuinka lapsen etua arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota siihen, kuinka eri toimenpidevaihtoehdot ja ratkaisut turvaavat lapselle:

- 1) tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä läheiset ja jatkuvat ihmissuhteet;
- 2) mahdollisuuden saada ymmärtämystä ja hellyyttä sekä iän ja kehitystason mukaisen valvonnan ja huolenpidon;
- 3) taipumuksia ja toivomuksia vastaavan koulutuksen;
- 4) turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden;

- 5) itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen;
- 6) mahdollisuuden osallistumiseen ja vaikuttamiseen omissa asioissaan; sekä
- 7) kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimisen.

Lapsen etu on tapauskohtaista harkintaa vaativa käsite. Väljyydellään se antaa mahdollisuuden yksilölliseen mukauttamiseen, mutta jättää myös tilaa väärinkäytöksille sitä soveltaville. (Lapsen oikeuksien komitea 2013, 9.) Euroopan neuvoston lapsioikeudellisessa julkaisussa lapsen etu on yksi lasten perusoikeuksista. Lapsen etua arvioitaessa on otettava huomioon lapsen mielipide, muut lasta koskevat oikeudet kuten oikeus arvokkuuteen, vapauteen ja yhdenvertaiseen kohteluun sekä kokonaistilanne huomioon ottaen lapsen psykologinen ja fyysinen hyvinvointi sekä oikeudellinen, ekonominen ja sosiaalinen etu. (Euroopan neuvosto 2011, 18.) Perusoikeuksien pohjalla vaikuttavat ihmisoikeudet. Yhdistyneiden kansakuntien lasten oikeuksien sopimus on lapsia koskeva ihmisoikeussopimus, joka korostaa lapsen edun ensisijaista huomioonottamista sosiaalihuollossa, tuomioistuimessa, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa sekä lapseksi ottamiseen liittyvissä tilanteissa (Yleissopimus lapsen oikeuksista 60/1991, 3 artikla, 21 artikla). Kuten Yleissopimus lasten oikeuksista (60/1991) 12 artikla kertoo, lapsen mielipiteet tulisi ottaa huomioon hänen asiaansa koskevassa päätöksenteossa huomioiden lapsen kehitystaso ja lapsen ymmärryksen taso käsiteltävää asiaa kohtaan. Yleissopimus perustuu Yhdistyneiden Kansakuntien lasten oikeuksien sopimuksessa sovittuihin asioihin. Archard ja Skivenes (2009) tuovat esille, kuinka lasten oikeuksien sopimuksen artikla 3.1 mainitsee, että lapsen edun tulee olla ensisijainen huomionkohde lapsia koskevassa päätöksenteossa. Näin he esittävät myös lasten oikeuksien sopimuksen sisältävän tasapainottelua lapsen edun ja mielipiteiden välillä, vaikka sopimus ei missään kohtaan arvota toista korkeammalle. Kuitenkin jotkut tulkitsevat, että koko sopimusta tulee katsella lapsen edun ensisijaisuuden kautta. Tämä liittyy ajatukseen siitä, että joskus lapsen edun tavoittelemisen tarkoittaa lapsen mielipiteiden vastaisia päätöksiä tai toimenpiteitä. (Archard & Skivenes 2009, 1–2). Archard ja Skivenes (2009, 8) tuovat esille, kuinka monet seikat vaikuttavat lapsen edun arvioimiseen, sillä esimerkiksi hyvän lapsuuden käsitys voi vaihdella. Täten myös käsitys lapsen edusta voi olla erilainen asiassa osallisina olevien tahojen välillä tai yksimielisyydestä huolimatta asioita ei voida järjestää lapsen edun mukaisesti (Pösö 2012, 77).

2.2 Edunvalvonta lastensuojelussa

Lastensuojelussa tehdyt päätökset voivat vaikuttaa lapsen ja hänen huoltajiensa perus- ja ihmisoikeuksiin, jonka myötä lastensuojelu sisältää oikeudellisia elementtejä. Lastensuojeluasioita käsitellään hallinto-oikeudessa. Lastensuojeluprosessin vaiheita ovat vireille tulo, arvio kiireellisen sijoituksen tarpeesta, palvelutarpeen arviointi, päätös asiakkuuden alkamisesta, suunnitelmallisen asiakkuuden vaihe, huostaanotto, sijaishuolto ja jälkihuolto. Lapselle voidaan hakea edunvalvojaa asiakkuuden alkamisesta lähtien, mutta erityisesti huostaanotto sekä sijaishuolto ovat prosessin vaiheita, joissa lapsi voi tarvita puolueettoman edustajan huoltajan sijaan. (Heikkilä, Rantaeskola & Suikkanen-Malin 2018, 51–60.) Lähtökohtaisesti lapsen edunvalvojana toimii hänen huoltajansa, mutta tarvittaessa huoltaja voidaan vapauttaa tehtävästi määräämällä hänen sijaisekseen edunvalvoja (Laki holhustoimesta 442/1999, 4§). Edunvalvojaa täytyy hakea, jos voidaan olettaa, ettei huoltaja kykene puolueettomasti valvomaan lapsen etua tai se on muuten tarpeen asian selvittämiseksi tai lapsen turvaamiseksi (Lastensuojelulaki 417/2007, 22§, Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000, 10§). Tarve edunvalvojalle voi olla myös silloin, jos huoltaja ei esimerkiksi sairautensa vuoksi kykene valvomaan lapsen etua. Kun edunvalvojaa haetaan huoltajan sijaiseksi, hakemuksen voi tehdä holhousviranomaisen¹, sosiaalihuollosta vastaava toimielin tai huoltaja itse. Edunvalvojan määräämisestä vastaa tuomioistuin tai holhousviranomaisen, jos edunvalvoja on haettu yhteistyössä sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen ja huoltajan toimesta. (LsL 417/2007, 22§.)

Ulkomaista tutkimusta aiheeseen liittyen löytyy enemmän, joskin niiden viitekehys poikkeaa suomalaisesta esimerkiksi oikeusjärjestelmän poikkeavuuksien vuoksi. Ann Head (1998) kirjoittaa lapsen osallisuudesta perheiden kanssa tehtävässä sosiaalityössä sekä edunvalvojan roolista Iso-Britanniassa siihen liittyen. Teoksen nimessä esiintyy termi 'guardian ad litem', joka on englanninkielinen termi edunvalvojalle lastensuojeluprosessissa. Head (1998) kertoo guardian ad litem -edunvalvojan tarpeen syntyneen, kun lasten nähtiin tarvitsevan laillista edustajaa oikeudenkäynteihin. Asianajajat kaipasivat sosiaalityöntekijöiden osaamista lasten kanssa työskentelyyn, joten he palkkasivat sosiaalityön ammattilaisia edustamaan lapsen mielipidettä. Vuodesta 1984 Iso-Britannian

¹ Holhousviranomaisena toimii 1.1.2020 alkaen Digi- ja väestötietovirasto (Laki holhustoimesta 442/1999, 46§, Laki Digi- ja väestötietovirastosta 304/2019)

paikallishallinnot olivat velvoitettuja tarjoamaan lapsille edunvalvontaa oikeuskäsittelyihin liittyen. Kuten myös suomessa, Iso-Britanniassa edunvalvoja on eri henkilö kuin lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä. Guardian ad litem edustaa nimenomaan lasta. (Head 1998, 189–192.) Kansainvälisesti edunvalvonnan järjestäminen vaihtelee itsesäädellystä järjestötoiminnasta, kuten Saksassa aina valtion tiukasti säätelemään virastotoimintaan Pohjois-Irlannin tapaan. Useat maat vaativat edunvalvojalta sosiaalityön koulutusta, tai vastaavaa, kun taas esimerkiksi Yhdysvalloissa edunvalvojina toimivat koulutetut vapaaehtoiset. Skotlannissa lapsen kuulemiset hoidetaan tarvittaessa 'Safeguard'-nimellä kutsuttujen edustajien avulla. Heidän työtehtävänsä vastaavat läheisesti guardian ad litem -edustajien työtehtäviä. (Bilson & White 2005, 225–226). Joissakin lähteissä edunvalvojasta puhutaan ainoastaan yleistermillä 'guardian' kansainvälisten termien eroavuuksien vuoksi. Sana 'guardian' tarkoittaa myös huoltajaa, jonka vuoksi käytän itse aina tekstissä sanaa edunvalvoja, sillä Suomalaisessa lakitekstissä sanaa huoltaja käytetään yleensä viitatessa lapsen vanhempaan tai muuten määrättyyn huoltajaan. Englanniksi olen päättänyt käyttää edunvalvojasta termiä *guardian ad litem*, sillä se on yleisimmin lähteissäni ilmenevä edunvalvojaa kuvaava termi.

2.3 Edunvalvonta lapsen edun ja lapsen mielipiteen rajapinnassa

Edunvalvonnan tarkoituksena on tuoda esille lapsen näkemys ja mielipide, jonka vuoksi on tärkeää saada tietoa lasten näkökulmasta liittyen heidän asioidensa hoitoon. Lapsen kuuleminen tärkeää, sillä sen avulla muodostettu kuva lapsen edusta vaikuttaa päätöksiin esimerkiksi huostaanotosta, sijaishuollon muutoksesta tai huostassapidon lopettamisesta (Heikkilä ym. 2018, 60). Ennen edellä mainittujen päätösten tekoa 12 vuotta täyttäneelle lapselle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi (LsL 417/2007 §20). Hallintolain 34 §:ssä säädetään asianosaisten kuulemisesta, jonka mukaan menetellään 12 vuotta täyttäneen kohdalla, sillä omassa asiassaan hän on asianosainen aikuisen lailla (Marjomaa & Laakso 2010, 61). Lastensuojeluasiaan liittyen asiaan osallisten kuulemisesta säädetään 42 §:ssä (LsL 417/2007), jossa määritellään myös syyt jättää lapsi kuulematta vetoamalla lapsen etuun. Lapsen puhevallan käyttäminen on määritelty lastensuojelulaissa (2007/417 §21) ”kaksitoista vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaansa itseään koskevassa lastensuojeluasiassa”.

Lähtökohtaisesti lapsella on oikeus käyttää puhevaltaansa itse tai edunvalvojan avustuksella (Hallintolaki 434/2003 §14, §15). 15-vuotta täyttäneellä on mahdollisuus käyttää puhevaltaansa myös erikseen huoltajansa tai laillisen edustajansa kanssa, kun asia koskee alaikäisen henkilöä tai henkilökohtaista oikeutta tai etua (Laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa (808/2019, 25 §).

Lapsen mielipiteen selvittämistä tulisi ajatella konsultointina, jolloin lapsi saa toteuttaa oikeuttaan tulla kuulluksi, mutta hänen mielipiteensä ei ole auktoritatiivinen määräys. Aikuisen tekemä ratkaisu lapsen asiassa voi olla auktoritatiivinen, jonka vuoksi on erityisen tärkeää ottaa lapsen mielipide huomioon päätöksenteossa. Lapsen mielipidettä selvitettäessä on tärkeää ottaa huomioon, että selvittämme tosiasiaa lapsen omaa mielipidettä. Lapsi voi esittää mielipiteen, jonka hän arvelee aikuisten haluavan kuulla. Aikuisen haastattelijan ammattitaito ja luottamuksellinen suhde lapsen kanssa auttavat lapsen todellisen mielipiteen selvittämisessä. (Archard ja Skivenes 2009, 12.) Lapsen mielipidettä selvittäessä tulee pohtia, millaisia oletuksia päätöksentekijät ovat saattaneet tehdä ja kuinka niitä voitaisiin kyseenalaistaa (Archard ja Skivenes 2009, 20).

On kuitenkin huomioitava, että joissain tilanteissa lapsen mielipide ja hänen etunsa vievät eri suuntiin. Tällöin näiden kahden tärkeän lasten oikeuksien sopimuksessa esille tuodun seikan yhteensovittaminen vaatii pohdintaa. (Archard & Skivenes 2009, 1–2.) Koska edunvalvojan tehtävän on valvoa lapsen edun toteutumista, voi hänen näkemyksensä poiketa lapsen mielipiteestä. Edunvalvoja esittääkin lapsen mielipiteen ja antaa sitten erikseen oman näkemyksensä lapsen edun mukaisesta menettelystä. Edunvalvojan mielipide voi erota esimerkiksi sosiaalityöntekijän näkemyksestä. (Marjomaa & Laakso 2010, 37.) Sosiaalityöntekijän velvollisuus on huolehtia, että edunvalvojaa haetaan tarvittaessa (THL 2019), vaikka hakemuksen edunvalvojasta voi tehdä myös esimerkiksi huoltaja (LSL 417/2007 §22). Edellytykset edunvalvojan määräämiselle täyttyvät, kun voidaan objektiivisesti arvioida olettaa huoltajan joutuvan lojalitettiristiriitaan tai hänen puolueettomuutensa vaarantuu. Sosiaalityöntekijä toimittaa hakemuksen edunvalvojasta käräjäoikeudelle joko suoraan tai maistraatin välityksellä. Päätöksen edunvalvojasta tekee käräjäoikeus. Perustellusti kiireellisissä tilanteissa edunvalvojaa on mahdollisuus hakea väliaikaismääräyksellä, jolloin asianosaisten kuulemista ei tehdä. (Heikkilä ym. 2018, 80–85.) Edunvalvojan hakeminen ei vähennä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän

tehtäviä, vaan hänellä ja edunvalvojalla on omat tehtävänsä, vaikka molempien työskentely tähtää lapsen edun toteutumisen varmistamiseen. Lastensuojeluprosessin kokonaisuuden hallinnan lisäksi sosiaalityöntekijällä on erityinen velvollisuus ohjata yli 12-vuotias lapsi oikeusavun piiriin.

Edunvalvojan tehtävissä korostuu lastensuojeluprosessin oikeudellisuus. (Heikkilä ym. 2018, 6—64.) Laki holhoustoimesta 5 § esittää edunvalvojaksi voitavan määrätä henkilö, joka sopii tehtävään ja antaa tähän suostumuksensa. Sopivuutta arvioidaan taidon, kokemuksen sekä tehtävän laadun ja laajuuden kautta. Suomessa ensimmäiseen edunvalvojille suunnattuun koulutukseen vuonna 2008 haettiin henkilöitä, joilla oli työkokemusta lastensuojelusta sekä tietoa lastensuojeluprosessin lisäksi lapsen mielipiteen selvittämisestä ja kuulemisesta (Marjomaa ym. 2010, 24). Myös esimerkiksi Iso-Britanniassa lapsen edunvalvojan tehtävän on usein täyttänyt lastensuojelusta kokemusta omaava sosiaalityöntekijän koulutukseen saanut henkilö, sillä asianajajat kaipasivat heidän asiantuntemustaan lasten kanssa työskentelemisestä (Head 1998). Nykyään Suomessa edunvalvojaksi aikovat käyvät edunvalvontakoulutuksen, joita järjestetään useiden tahojen puolesta. Lastensuojelun edunvalvojanhanke (Pelastakaa lapset 2011) on julkaissut laatusuosituksen lastensuojelun edunvalvojan työskentelylle. Suositukset kattavat työn periaatteelliset lähtökohdat, edunvalvojan ammattitaidon ja soveltuvuuden sekä työn laatuun ja sisältöön liittyvät seikat. Holhousviranomaisena edunvalvojen toimintaa valvoo Digi- ja väestötietovirasto (Laki holhoustoimesta 1999/442, 46§). Lastensuojeluasiassa lapsen etua valvoo lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja täten edunvalvonnan laatuun liittyvissä asioissa voi olla yhteydessä myös häneen.

3 LAPSEN OSALLISUUS OMASSA ASIASSAAN

3.1 Osallisuuden määritelmä

Suomen perustuslain 6§ (731/1999) määrää yhdenvertaisuudesta. Lapsia tulee kohdella tasa-arvoisina yksilöinä, joilla on mahdollisuus vaikuttaa ikätasoisesti itseään koskeviin päätöksiin. Myös Yhdistyneiden Kansakuntien lastenoikeuksien sopimuksen 12 artikla sitouttaa jäsenvaltiot takaamaan lapselle oikeuden ilmaista mielipiteensä kaikissa lasta koskevissa asioissa ja tulla kuulluksi oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimituksissa joko itsenäisesti tai edustajan avulla. Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000, 10§) velvoittaa huomioimaan alaikäisen asiakkaan toivomuksen ja mielipiteen hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Lapsella on oikeus saada ikätasoisesti tietoa häntä koskevassa lastensuojeluasiassa ja mahdollisuus esittää mielipiteensä siinä (Lastensuojelulaki 417/2007, 5§). Toisaalta lapsella on myös oikeus jättää mielipiteensä ilmaisematta (Marjomaa & Laakso 2010, 61).

Tärkeintä on ottaa lapsi osaksi oman asiansa käsittelyä ja siihen liittyvää päätöksentekoa. Tällaista lapsen mukaan ottamista omien asioidensa käsittelyyn kutsun tutkielmassani osallisuudeksi. Hotari, Oranen ja Pösö (2013, 149) kuvaavat lapsen osallisuuden olevan sitä, että hän voi olla osallisena määrittämässä ja toteuttamassa hänen etunsa turvaamiseksi tehtävää työtä. Elina Nivala (2010, 19) kirjoittaa osallisuuden käsitteen merkityksenä olevan osallistuminen. Lasten osalta keskustelussa on heidän mahdollisuutensa osallistua erilaisissa toimintaympäristöissä. Lasten mahdollisuuksia osallistua on kertoa oma mielipiteensä ja tulla kuulluksi joko omassa asiassa tai laajemmin yhteiskunnassa. (Nivala 2010, 19). Malone ja Hartung (2010) yhtyvät ajatukseen siitä, että lasten osallisuuden keskiössä on lasten mahdollisuus ilmaista itseään ja tulla kuulluksi aikuisten taholta. He tuovat esille myös haasteita lasten osallisuuteen liittyen. Kirjoittajat näkevät lasten osallisuuden haasteena olevan aikuisten näkemys lapsista. Erityisesti länsimaissa lapsia ei ole nähty toimijoina vaan suojelun tarpeessa olevina. Lasten osallisuutta on määritelty prosessina, jossa lapset ja nuoret ovat mukana yhdessä muiden ihmisten kanssa sellaisten asioiden äärellä, jotka vaikuttavat heidän elämäänsä ja olosuhteisiinsa. (Malone & Hartung 2010, 27.) Myös Francis ja Lorenzo (2002) tuovat esille lasten toiminnan aikuisjohtoisuuden länsimaissa ja kertovat sen vaikuttavan myös osallisuuden instituutioitumiseen. Myös Malone ja Hartung (2010, 26) kritisoivat

aikuislähtöisyyttä, sillä lasten osallisuutta ei voida välttämättä onnistuneesti toteuttaa kopioimalla keinoja, jotka toimivat aikuisten osallisuuden lisäämisessä.

Lansdown (2010) kuvailee lasten osallisuuden olevan vapautta ilmaista näkemyksensä vapaasti ja tulla otetuksi tosissaan. YK:n 12 artikla pätee kaikkiin lapsiin, jotka ovat kyvykkäitä muodostamaan omia mielipiteitään. Tämä käsittää myös pienet lapset, sillä lapsilla on omia mielipiteitään, vaikka he eivät kykenisikään ilmaisemaan niitä verbaalisesti. Täten osallisuuden esteenä ei tulisi olla ikä, vaikka lapsen mielipide tulee ottaa mukaan päätöksen tekoon aina ikätaso huomioiden. Myöskään aikuisten maailmaan sopimaton tapa ilmaista mielipiteitä ei saisi olla este osallisuudelle. Tällaisia kommunikaation tapoja voivat olla esimerkiksi leikki, kehonkieli, kasvon ilmeet tai piirtäminen. Erityisen tärkeäksi kommunikaatiotapojen huomioiminen nousee vammaisten lasten mielipiteen huomioimisessa. (Lansdown 2010, 11–23). Lundy (2007, 937) korostaa, että aikuisten tulee harjoittaa aktiivista kuuntelua, mutta myös aktiivisesti etsiä muuten kuin verbaalisesti tuotettuja mielipiteen osoituksia. Osallisuuden määrittelemisen on ensimmäinen Percy-Smith ja Thomas (2010) kehittämistä seitsemästä avaimesta lapsen osallisuuteen. Osallisuus on perheen ja yhteisön osana olemista, aktiviteetteihin ja yhdistyksiin osallistumista, yhteisön haasteiden huomaamista ja niihin reagoimista, vertaiskoulutusta, yksilöllisten ja yhteisöllisten kykyjen rakentamista, omien asioiden ajoa, sosiaalisten suhteiden haasteiden ratkaisua sekä näkemysten edustetuksi tulemistä ja itsenäistä päätöksentekoa itseä koskevissa asioissa. Länsimaissa lasten osallisuuden käsite on kapeampi kuin muualla maailmassa, käsitteen keskittyen usein vain julkisen vallan päätöksentekoon. Edellä mainitun kaltaisen laajemman määritelmän avulla lasten osallisuutta voidaan kehittää yhä useammilla tavoilla koskemaan myös arkipäiväisempiä asioita. (Percy-Smith & Thomas 2010, 356–357.)

Osallisuuden käsitteen lisäksi osallisuuden seitsemään avaimeseen kuuluvat osallisuuden ja suojelun välinen suhde, lapsen oman äänen kuuluminen, instituutiot ja yhteisöt, itsemääräämisoikeus ja autonomia, kaikkien osallistumisen vaiheiden huomaaminen ja aikuisen rooli lapsen osallisuudessa (Percy-Smith & Thomas 2010). Käsittelen näitä teemoja tutkielmani seuraavissa luvuissa. Osallisuuden avaimet eivät esiinny tekstissä tästedes kirjoittajien asettamassa numerojärjestyksessä, vaan käsittelen niitä lapsen ja aikuisen roolien sekä instituutioissa tapahtuvan osallisuuden kehyksissä. Osallisuuden avainten

lisäksi kirjoitan osallisuudesta Lansdownin (2010) osallisuuden tasojen ja Shierin (2001) osallisuuden polkujen kautta.

3.2 Osallisuus instituutioissa

Lastensuojelun näkökulmasta voidaan ajatella, että edunvalvojan tehtävänä on tuoda hallinto-oikeuteen lapsen mielipide täyttäen edellytykset lapsen mielipiteen selvittämiseen ja lapsen puheoikeuden käyttämiseen. Edunvalvojan kautta hankittu tieto lapsen mielipiteestä sisältää laajemman mahdollisuuden lapsen osallisuudelle kuin vain puhumisen ja kuulluksi tulemisen. Lapsen näkökulmasta uskon edunvalvojan tapaamisten ja mielipiteen selvittämisen suoraan lapselta päästävän lapsen lähemmäs prosessia, joka tulisi toteuttaa hänen etuaan ajatellen.

Lasten osallisuutta mahdollistavia instituutioita ja yhteisöjä on monenlaisia ja niiden toiminta vaihtelee eri puolella maailmaa. Esimerkkeinä tästä pidetään esimerkiksi nuorisoparlamenttia, joka on aikuisten maailmasta tuttu hallintorakenne. Länsimaita lukuun ottamatta yhteisöjen merkitys osallisuuden mahdollistajina korostuu instituutioita enemmän. Sekä poliittinen että sosiaalinen osallisuus ovat tärkeitä, eikä epävirallista ja virallista osallisuutta voida arvottaa toista korkeammalle. Kumpikin ovat tärkeitä alustoja lasten osallisuuden kehitykselle. (Percy-Smith & Thomas 2010, 360). Neljännessä osallisuuden avaimessa Percy-Smith ja Thomas (2010) tuovat esille, kuinka sosiaalista osallisuutta lapsen pääsevät harjoittamaan erilaisissa yhteisöissä, kuten kotona, koulussa ja naapurustossa. Näissä yhteisöissä elää lasten ja aikuisten yhteisen osallisuuden kulttuuri. Aikuisia tulisi kannustaa ajattelemaan rooliaan lasten osallisuudessa mahdollistajana ja puolestapuhujana, joka puolestaan kasvattaisi lasten ja aikuisten välille luottamusta, kunnioitusta ja mahdollistaisi hedelmällisen yhteistyön. (Percy-Smith & Thomas 2010, 365.) Lasten omat päämäärät ja autonomia mahdollistuvat, kun aikuiset luovat niille tilaa. Tärkeää on, että lapset saavat osallistua omien kykyjensä mukaisesti. (Percy-Smith & Thomas 2010, 360–361). Vaikka teoksessa käsitelläänkin pääasiassa lasten mahdollisuutta muutoksen edistämiseen esimerkiksi yhteisötasolla, näkisin lasten päämäärät ja autonomian tärkeinä pohdintoina osana edunvalvontatyötä.

Francis ja Lorenzo (2002) kirjoittavat lasten viettävän yhä enemmän aikaa instituutioissa kuten kouluissa ja päivähoitossa, sillä lasten arki on yhä aikuisjohtoisempaa. Tämä kumpuaa vanhempien tarpeesta suojella lasta, joka johtaa aikuisjohtoiseen arkeen. Lasten viettäessä aikaa instituutioissa, muuttuu heidän osallisuutensakin. Francisin ja Lorenzon seitsemässä osallisuuden alueella instituutionalistuminen kuvataan osallisuutena, jossa lapset ovat aktiivisia toimijoita mutta he toimivat aikuisten ja auktoriteettien asettamien instituutioiden rajojen sisällä. Usein lasten osallistamisen taustalla on velvoitus osallistamiseen. (Francis & Lorenzo 2002, 159–162.) Vaikka artikkeli käsittelee lasten osallisuutta kaupunkisuunnittelun näkökulmasta, näen että yhtä lailla lastensuojelussa lasten osallistaminen velvollisuudesta voi johtaa toimintatapoihin, joilla ei tosiasiallisesti saada esille lasten todellista mielipidettä. Cairns (2010) kirjoittaa, kuinka osallisuus ilman vaikuttavuutta on vain pelinappula. Pelinappulalla (engl. token) tarkoitetaan tässä yhteydessä sitä, kuinka osallisuutta toteutetaan vain voidakseen sanoa prosessin olleen osallisuutta sisältävä. Tästä ilmiöstä kirjoittaa myös Janie Percy-Smith (2006) joka kertoo lasten osallistamisen voivan olla vain keino vahvistaa kontrollissa olevan tahon omaa agenda. Osallisuudella tulisi kuitenkin olla aina jokin tarkoitus. Osana tätä tarkoitusta voidaan nähdä esimerkiksi osallisuuteen velvoittavan lainsäädännön toteuttaminen, lapsen suojeleminen tai lapsen itsetunnon kehittäminen. Ennen kaikkea osallisuus on ihmisoikeus ja siksi sen vaaliminen ja asianmukainen toteuttaminen on niin merkityksellistä. (Cairns 2010, 217–221.) Lastensuojelun kaltaisissa aikuisjohtoisissa prosesseissa edunvalvonta on tapa pyrkiä varmistamaan lasten oikeuksien toteutuminen myös silloin, kun huoltajan ja lapsen välillä on mahdollinen eturistiriita. Edunvalvonnan kannalta merkittävää on se, saadaanko sen avulla muodostettua kuva lastensuojeluprosessin päähenkilön, eli lapsen mielipiteestä.

Harry Shier (2001, 107) on luonut uuden mallin lasten osallisuuden vahvistamiseen päätöksenteossa, kuten YK:n lastenoikeuksien sopimuksen 12.1 artiklassa todetaan. Mallissa kuljetaan viiden polun läpi, joista ensimmäiset kolme johdattavat kohti lasta osallistavaa päätöksentekoa. Jokaisella polulla on kolme pohdittavaa kysymystä; ensimmäinen on jokaisella polulla sama ja se vaatii valmiuksien pohtimista. Toinen kysymys keskittyy mahdollisuuksiin ja kolmas liittyy velvollisuuksiin. Ensimmäisellä polulla lapsi tulee kuulluksi. Lapsen mielipiteen esille tuominen jää lapsen vastuulle, mutta esitettäessä se tulee ottaa huomioon. Tämä perustuu ajatukseen siitä, ettei lapsilla olisi edes tarvetta tai

halukkuutta ottaa osaa päätöksentekoon. Tarkoituksena on miettiä työntekijän valmiuksia kuunnella lasta, työskennellä tavoilla, jotka mahdollistavat lapsen kuulluksi tulemisen ja pohtia, onko olemassa linjaus, joka velvoittaa lapsen kuulemiseen. Näiden vaiheiden kautta pääsee siirtymän toiselle polulle, jossa työskennellään sen oivalluksen pohjalta, että on olemassa syitä, jonka vuoksi lapsi tai nuori ei halua tai kykene tuomaan mielipidettään esille. Merkityksellistä on lapsen tukeminen mielipiteen ilmaisuun, vaikka hän olisi ujo tai huonojen kokemusten hiljentämä. Tähän tarvittavien valmiuksien lisäksi tulee pohtia ideoita ja aktiviteetteja, jotka tukevat lapsen mielipiteen ilmaisua sekä asiaan liittyviä linjauksia, kuten ensimmäiselläkin polulla. Mielipiteen ilmaisua tulisi tukea lapsen kehitystason mukaisesti. Visuaalisia tai muita luovia metodeja voidaan käyttää apuna, jotta saavutetaan konsultaatiotason osallisuutta. Kolmannella polulla keskeiseksi nousee lasten näkemysten huomioonottaminen, jossa valmiuksien ja linjausten lisäksi tulee pohtia, tukeeko päätöksentekoprosessi lasten näkemysten huomioimiseen. Toisella polulla lapsen mieliteen huomioiminen jäi työskentelystä vastaavan aikuisen vastuulle, kun taas kolmannella polulla pyritään velvoittavuuteen. Velvoittavuus ei kuitenkaan ole aina tae todelliselle osallisuudelle sillä lasten osallisuutta voidaan käyttää koruterminä tai sitä voidaan ohjailta manipulaatiolla. Kolme ensimmäistä polkua ovat vaatimuksena YK:n lasten oikeuksien sopimusten vaatimusten täyttymiselle. Neljännellä polulla lapset osallistetaan mukaan päätöksentekoon. Pelkän konsultoinnin sijasta lapset nostetaan prosessin aktiivisiksi toimijoiksi. Lasten osallistamisessa on tärkeä pohtia, onko olemassa keinoja tuoda lapsi osaksi päätöksentekoa, onko valmis työskentelemään tätä edellyttävällä tavalla ja onko olemassa tätä edellyttävää linjausta. Tällainen osallisuus saattaa kasvattaa lapsen itsetuntoa, luoda kuulumisuuden ja kykenevyyden tunnetta sekä kannustaa osallisuuteen yhteiskunnassa myöhemmin. Viidennellä polulla päätöksentekoon liittyvää valtaa ja vastuuta jaetaan lapsille. Viidennellä polulla tulee pohtia tapoja tuoda lapsi jakamaan roolia, joka on aiemmin ollut aikuisen vastuulla. Aikuisille kuulunutta roolia tulisi jakaa lapsille kuitenkin vain sen verran, mitä he ovat valmiita ja halukkaita vastaanottamaan. (Shier 2001, 111–115).

Fitzgerald, Graham, Smith ja Taylor (2010, 301) tuovat esille Michael Gallagherin (2006) esimerkin vallankäytön strategioista. Vallankäyttöä voivat olla suostuttelu, painostus, kieltäytyminen ja välttely kommunikaatiossa tai esimerkiksi taloudellisia välineitä käyttäen. Tärkeää ei kuitenkaan ole se, kuinka osallisuuden mahdollistajat tilanteen ymmärtävät, vaan myös lasten mahdollisuuksiin ymmärtää osallisuutta tulee panostaa. Lasten tulisi ymmärtää

minkä eteen he ponnistelevat yrittäessään päästä osallisiksi. Lasten kyky, riippuvuus tai haavoittavuus ei määritä heidän osallisuuttaan tai poissulkemistaan prosessista, vaan sen tulisi ohjata osallisuuden toteutumista lapselle sopivissa olosuhteissa. Tämä tunnustaa lapsen ja hänelle läheisten aikuisten välisen dialogisuuden tärkeyttä lapsen identiteetin kehitykselle niin hyvässä kuin pahassa. Dialogisuus saa eri merkityksiä eri kulttuureissa ja mukautuu myös esimerkiksi vammaisten lasten kanssa työskenneltäessä. Tällaisessa tilanteessa lapsen osallisuuden toteutuminen vaatii ympärillä olevilta aikuisilta erityistä tutustumista lapsen kontekstiin, jotta he voivat ymmärtää lapsen näkökulmaa ja tukea sen esilletuontia olematta tunkeilevia (Fitzgerald ym. 2010, 302–303). Lapsen näkökulmaa voidaan ajatella lapsen äänenä. Lapsen näkökulman nähdään olevan erityinen, jonka vuoksi sen tutkiminen on tärkeää. Toisaalta tällainen ajatus kohtelee lapsia yhtenä ryhmänä, joka jakaa samanlaisen näkökulman. (Pösö 2012, 85–87.)

Greg Mannion (2010) pohtii syitä lasten osallistamisen lisäämiselle. Mannion tuo esille osallisuuden olevan kansalaisoikeus, laissa määritelty oikeus, tapa kehittää lapsille kohdennettuja palveluita, toteuttaa demokraattista päätöksentekoa, suojella lapsia kaltoinkohtelulta ja lisätä heidän turvallisuuttaan sekä kohentaa lasten itsetuntoa ja pystyvyyttä. Lasten ääni tuodaan kuuluville aikuisten kautta. Mannion (2010, 331) tuokin esille, että lasten mielipiteet saattavat aikuisten käsittelyssä laimentua (eng. *delute*), sillä aikuiset saattavat kuvitella kuulleensa lasten mielipiteen kokonaisuutena. Toisaalta on aikuisten velvollisuus tuoda esille lasten mielipiteitä, eikä tämä tule muuttumaan ennen kuin yhteiskunta kehittää vaihtoehtoisia väyliä lasten osallisuudelle kuten nuorisovaltuustoja. Ajattelen, että nuorisovaltuusto voidaan nähdä lasten ja nuorten omaksi tilaksi tuoda esille heidän näkemyksiään. Mannion (2010, 332–333) tuo esille, kuinka jotkut korostavat lasten osallisuudelle tarvittavan juuri tällaisia omia tiloja, mutta hän ei kuitenkaan tunnista tilaa, jossa lapset olisivat osallisina ilman aikuisten vaikutusta. Percy-Smith ja Thomas (2010) mainitsevat kuudennen avaimen osallisuuteen olevan kaikkien osallistumisen vaiheiden huomaaminen. Merkityksellistä ei ole ainoastaan usein mittarina käytetty lopputulos, vaan myös prosessiin osallistuminen. Osallisuus ja osallistuminen ei myöskään usein ole täysin ennakoitavissa oleva prosessi. Arvokasta osallistumiselle on lasten yksilöllisyyden kunnioittaminen. Esimerkiksi prosessin mukana syntyneet ihmissuhteet saattavat olla merkityksellinen tulos osallisuudelle. (Percy-Smith & Thomas 2010, 361–362).

Edunvalvojasta saattaa tulla lapselle tärkeä henkilö edunvalvonnan aikana, eikä tärkeiden ja turvallisten aikuiskontaktien merkitystä lapsen elämässä tule vähätellä.

3.3 Lapsen ja ammattilaisen roolit osallisuudessa

Ammattilaisen rooli lapsen osallisuudessa on merkityksellinen, sillä lasten osallisuus on harvoin autonomista. Ammattilaisten rooli lasten edustajina nousee merkitykselliseksi osaksi lasten osallisuuden toteutumista. Heidän roolinsa ei ole ainoastaan tuoda esille lasten näkemyksiä vaan myös suojella heitä mahdollisilta riskeiltä luoden turvallisen ympäristön lapsen osallistumiselle. (Percy-Smith & Thomas 2010, 362–363). Edunvalvojan tekemä työ vastaa juuri tällaista lapsen edustusta sekä suojelemista. Edunvalvoja olisi lapsen näkemyksen esille tuoja huolehtii perheen ja lapsen tuen saamisesta läpi prosessin (Marjomaa ym. 2010, 35). Aikuisten, tämän tutkielman kontekstissa ammattilaisten, osallisuus on osallisuuden seitsemäs avain, jonka tavoitteena on dialogisuus, turvallinen vastakkainasettelu sekä kriittinen ajattelu ja pohdinta, jossa myös lasten mielipiteille olisi tilaa. (Percy-Smith & Thomas 2010, 363.)

Osallisuuden ja suojelun välinen suhde on lapsen osallisuuden toinen avain. Nämä kaksi käsitettä – osallisuus ja suojeleminen – keräävät välilleen jännitteitä. Esimerkiksi aikuisten ja ammattilaisten tarve suojella lasta voi asettua lapsen osallisuuden tielle tai vain virallinen osallistuminen nähdään suojelun arvoisena. Toisaalta osallisuus voi olla tärkeä keino lapselle saavuttaa suojeleminen. Liiallinen holhoaminen voi rapauttaa lasten osallisuutta, sillä he uskovat aikuisten, kuten vanhempiensa vaalivan lapsen etua, vaikka heidän toimintansa ei tosiasiallisesti olisi lapsen edun mukaista. (Percy-Smith & Thomas 2010, 358–359.) Tarja Pösö (2012) kirjoittaa lapsuuden representaatiosta, joka on ristiriitainen juuri siltä osin, että se oikeuksien kautta korostaa lasten osallisuutta, mutta samalla läsnä on lapsen kohdistuva suojelemisen tarve. Haasteena on toteuttaa yhdenvertaisuutta aikuisten rinnalla unohtamatta lasten erityisen suojelun tarvetta sekä tietynlaista riippuvuutta aikuisista. (Pösö 2012, 82–83.) Lastensuojeluprosesseissa tasapainotellaan juuri tällä maaperällä, lapsen suojelemisen ja osallistamisen haastavassa välimaastossa. Edunvalvonnan avulla voidaan turvata lapsen osallisuus tavalla, joka suojelee hänen oikeuksiaan myös sellaisessa tilanteessa, jossa vanhemmat eivät voi puolueettomasti varjella lapsen etua.

Percy-Smith ja Thomas (2010, 359) tuovat kolmantena avaimena lapsen oman äänen kuulumisen esille puhumisen ja kuulluksi tulemisen lisäksi myös muunlaisena osallistumisena tärkeisiin sosiaalisiin prosesseihin. Osallistumisen ja osallistamisen tulisi olla rutiininomaista, jolla ajattelen kirjoittajan tarkoittavan nykyisten lasten osallistumismahdollisuuksien olevan vain pilkahduksia aikuisten päätöksenteon maailmassa. Lapsille tulisi antaa mahdollisuus osallistua ruohonjuuritason päätöksiin epävirallisissa tilanteissa, kuten kotielämässä. Tällaisessa ympäristössä lapsen osallistuminen päätöksentekoon kehittää vastuullisuutta, kannustaa reflektioon ja dialogisuuteen sekä edustaa sosiaalista oppimista. (Percy-Smith & Thomas 2010, 355–356.) Janie Percy-Smith on kirjoittanut 2006 julkaistussa teoksessaan lapsen hyötyvän osallistumisestaan saadessaan uusia kokemuksia, jotka kasvattavat heidän itseluottamustaan. Näiden hyötyjen voidaan ajatella ohittavan ne, jotka syntyvät palveluiden kehittämiseen lasten osallisuuden myötä. Tämä näyttääkin, kuinka kaksi hyötyvää osapuolta ottavat osaa hyvin eri syistä. (Percy-Smith 2006, 108).

Toisena aiheeni kannalta mielenkiintoisena teoriana näen Lansdownin (2010) kolme osallisuuden tasoa. Lansdownin mukaan lasten osallisuuteen liittyy osallistumisen määrän lisäksi se, missä vaiheessa prosessia he tulevat osallisiksi. Ensimmäinen taso on konsultoiva osallistuminen, jossa aikuinen hakee lapselta tietoa tämän näkemyksistä rakentaakseen kuvan lapsen elämäntilanteesta. Konsultoiva osallistuminen ei jaa päätöksentekovastuuta lapselle, mutta tunnistaa lapsen tiedon arvokkaana aikuisten tekemien päätösten alustamisessa. (Lansdown 2010, 20.) Percy-Smith (2006) mainitsee konsultoinnin ja lapsen äänen esiintuomisen rajallisena osallisuuden muotona, sillä pelkän kuuntelun sijasta organisaatioiden tulisi sisällyttää toimintaa osaksi käyttäjien osallistamista. Cockburn (2005) tuo esille, kuinka konsultaation kohteena olleet lapset eivät kuitenkaan kokeneet tullessaan kuulluksi kouluympäristöön sijoittuneessa tutkimuksessa. Organisaatiot ovat aikuisjohtoisia, jolloin lasten osallisuuden kautta havitellut saavutuksen saattavat jäädä tämän valta-asetelman jalkoihin. Lapsia tai nuoria ei myöskään nähdä yhtäläisinä kansalaisina aikuisten kanssa vaan heidät nähdään ainoastaan tiettyjen palveluiden käyttäjinä. Lasten osallisuus myös rajoittuu usein ainoastaan päätöksen tekoon. (Percy-Smith 2006, 108.) Tisdall ja Davis (2004) kirjoittavat Iso-Britannian kontekstista liittyen lasten ja nuorten osallisuuteen. Artikkelissaan he tuovat esille, kuinka lasten ja nuorten konsultointi

on nykyään säännöllistä ja hallinnon velvoittamaa toimintaa, kun tehdään lapsiin ja nuoriin vaikuttavia poliittisia päätöksiä. He kuitenkin muistuttavat, että osallisuuden kautta saavutetun päämäärän ei tulisi ajatella olevan lahja, jonka aikuiset antavat lapsille vaan saavutus, jonka lapset ovat ansainneet itse aikuisten tuella ja yhteistyöllä (Tisdall & Davis 2004, 141).

Yhteisosallisuudessa lapsi ja aikuinen toimivat rinnakkain, eikä lapsen osallisuus rajoitu vain tiettyihin vaiheisiin päätöksenteossa. Lapsen mahdollisuus osallistua aktiivisesti kaikkiin vaiheisiin on lapsen ja aikuisen väillä vallitsevan kumppanuussuhteen ansiota. Tällöin päätöksenteko ei ole konsultoivaan, vaan yhteistyötä ja lapsen mielipiteet pääsevät vaikuttamaan sekä päätöksentekoprosessiin että sen tulokseen. (Lansdown 2010, 20.) Percy-Smith (2006) kirjoittaa yhteistyösuhteiden onnistumisen edellytyksistä. Yhteistyö tulisi suunnitella tarkkaan ja osapuolten tulisi olla sitoutuneita ja innostuneita yhteistyöstä, sillä se edellyttää sekä organisaatorakenteiden rikkomista että uuden oppimista (Percy-Smith 2006, 321). Yhteistyön rakentaminen vie myös aikaa, jolloin se vaatii myös molemmin puoleista resurssointia. Avoimuus ja kunnioitus ovat myös välttämättömiä yhteisen tavoitteen saavuttamiseksi. (Percy-Smith 2006, 317.) Vaikka Percy-Smithin artikkeli käsittelee yleisesti yhteistyötä lasten hyväksi, esimerkiksi eri organisaatioiden välillä, näe kaiken edellä mainitun olevan edellytys myös lasten ja aikuisten väliselle yhteisösuhteelle. Ewa Jarosz (2018) kirjoittaa kuinka kunnioitus ja tasa-arvoisuus ovat pohja lapsen ja aikuisen väliselle yhteistyösuhteelle. Tavanomaisesti jaotteleme ihmisiä heidän ikänsä mukaan ja arvioimme näin heidän kypsyyttään. Ikää ei kuitenkaan tulisi käyttää hierarkian perusteena, vaan lapsen tulisi olla tasavertainen kumppani aikuisen kanssa. Jarosz myöntää, että lapsilla on vähemmän kokemusta, mutta ei vähemmän viisautta. Yhteisessä dialogissa myös aikuinen voi oppia jotakin. (Jarosz 2018, 42–43.)

Kolmantena tasona Lansdown (2010) mainitsee lapsilähtöisen osallisuuden, jossa lapselle annetaan tilaa määrittellä käsillä oleva ongelma tai haaste ja mahdollisuus ajaa omaa asiaansa. Tällä tasolla lapset voivat myös toimia oman etunsa edistämiseksi, esimerkiksi valitsemalla koulunsa tai hakemalla tarvitsemaansa hoitoa. Lapsen osallisuus on usein kehittyvä prosessi. Konsultoivalta tasolta voidaan nousta korkeamman osallisuuden tasolle, kun lapsi kehittyy ja oppii ymmärtämään prosessia, jossa hän on osallisena. (Lansdown 2010, 20.) Percy-Smith ja Thomas (2010) määrittelevät osallisuuden viidenneksi avaimeksi

itsemääräämisoikeuden ja autonomian. Lasten ja nuorten osallistuminen ei aina johda heidän voimaantumiseensa ja itsemääräämisoikeuteen, sillä aikuiset eivät osaa antaa heille siihen tilaa. Ajatus siitä, ettei lapsille ole aitoja vaikuttamisen mahdollisuuksia rapauttaa myös tämän osallisuuden avaimen toteutumista. (Percy-Smith & Thomas 2010, 361–362.)

Fitzgerald ym. (2010) kirjoittavat, kuinka läheinen suhde aikuisen ja lapsen välillä on välttämätöntä intersubjektiivisuuden luomiseksi. Intersubjektiivisuudella tarkoitetaan osallistujien jaettua päämäärää ja ymmärrystä, joka luo dialogisuutta mahdollistaen osallisuuden. Tällainen dialogisuus tunnistaa lasten näkemykset tärkeinä ja luo lapselle kokemuksen, jossa häntä haastetaan ja vahvistetaan ihmisenä. Lapsen osallisuus ei ole ainoastaan riippuvainen lapsen pyrkimyksestä osalliseksi, vaan aikuisten keskuudessa vallitsevasta ajatuksesta lasten mielipiteiden ja kokemusten kunnioittamisesta. (Fitzgerald ym. 2010, 300.) Lasten osallisuus on riippuvainen siitä, kutsutaanko heidät osaksi dialogia osallisuuteen liittyen. Jotta dialogisuus voi todella toteutua, on noudatettava tiettyjä ehtoja. Lasten osallistamiseen liittyy aina valta-asetelma, sillä osallistajina toimivat aikuiset. Tässä valta-asemassa on kyse ponnistelusta saada tunnustusta. Valta-asetelma vaikuttaa lasten osallisuuteen, sillä aikuiset toimivat sen suhteen sekä rajoittajina että mahdollistajina. Lasten esille tuomat mielipiteet kuullaan aina myös vallassa olevien poliittisten, laillisten, sosiaalisten sekä kulttuuristen diskurssien kautta. (Fitzgerald ym. 2010, 301). Myös Lundy (2007) toteaa, että vaikka lapsille annettaisiinkin mahdollisuus tuottaa mielipiteensä heitä kuuntelevalle aikuiselle, jää aikuisten määriteltäväksi se, kuinka mielipide otetaan huomioon päätöksenteossa. Lundy näkee tämän YK:n lastenoikeuksien sopimuksen 12. artikkelin kapeana tulkintana, jossa lapsen mielipide saattaa jäädä sen jalkoihin, mikä on aikuisille kätevää. (Lundy 2007, 938.) Archard ja Skivenes (2009) kritisoivat käytäntöä siitä, että samat henkilöt, jotka tekevät päätöksiä lapsen etu mielessä, arvoivat myös kuinka suuren painoarvon lapsen mielipiteille tulisi antaa. Tällöin lapsen kyvykkyyden arviointi saattaa kallistua päätöksentekijän omaa mielipidettä suosivaksi. Archard ja Skivenes tuovat esille ajatuksen siitä, että ammattilainen on kyvykkäämpi arvioimaan ratkaisua professionsa näkökulmasta, mutta lapsen ajatusta hyvästä elämästä hän ei ole sen kyvykkäämpi arvioimaan, kun lapsi itse. Lapsen mielipide voidaan jopa nähdä näyttönä hänen epäkypsyydestään arvioida omaa parastaan, kun taas aikuisten kohdalla heidän ajateltaisiin kärsivän kognitiivisista haasteista tai olevan järjiltään (Archard & Skivenes 2009, 8–10). Ajattelen, että kirjoittajat ovat juuri sen ajatuksen ytimessä, ajattelemmeko lasten olevan

vailinaisia vai annammeko heidän tuoda esille mielipiteitään kuten kenen tahansa kansalaisen. Kirjoittajat ovat sitä mieltä, että myös lapsen kyvykkyyttä tulisi arvioida aikuisten lailla, eikä heitä tulisi heti leimata ajattelultaan vailinaisiksi. Tulisi myös kiinnittää huomiota siihen, arvioidaanko lapsen kyvykkyyttä neutraalisti vai juuri tietyn tilanteen ja päätöksen valossa. Lapsia ei tulisi arvioida sellaisella kyvykkyyden mittarilla, johon edes suurin osa aikuisista ei yltäisi. Aikuisilla on vapaus tehdä itseään koskevia päätöksiä, joten on epäreilua ajatella, ettei lapsilla olisi. Lapsen kyvykkyyttä tulisi arvioida pohtimalla mahdollisia esteitä lapsen kyvyille arvioida tilannetta ja verrata sitten olisiko se syy ajatella myös aikuisen kyvykkyyteen vaikuttava. Esimerkeiksi annetaan lasten tapauksiin kirjoitettuja syitä kuten emotionaalinen epävakaumus tai tunnereaktio tilanteeseen ja välinpitämättömyys tai puutteellinen tieto oleellisista kysymyksistä. (Archard ja Skivenes 2009, 10–11.)

Kuten Clarke ja Percy-Smith (2006, 2) toteavat, tehokkaaseen ja merkitykselliseen osallisuuteen tähtääminen vaatii lasten ja nuorten kohdalla arvojen ja kiinnostusten kohteiden syvällistä pohdintaa. Mannion (2007, 405) toteaa, että lasten osallistaminen kaipaa uudistamista ja korostaa siinä olevan kyse aikuisten ja lasten välisistä suhteista (eng. *relations*). Syiksi lasten osallistamiselle ovat parempien palveluiden kehittäminen, kansalaisuusaktiivisuus ja sosiaalinen inklusio² sekä henkilökohtainen että sosiaalinen sivistys ja kehitys tavoittelemisen arvoisina tuloksina osallisuudesta. Edellä mainitut syyt osallistamiselle eivät kuitenkaan eroa syistä osallistaa aikuisia. (Mannion 2007, 406.) Miksi sitten juuri lasten kuunteleminen päätöksenteossa olisi tärkeää? Mannion (2007, 406–407) tuo esille Warshakin (2003, 373–374) valaistumisen näkökulman, jossa todetaan lapsen mielipiteen voivan muuttaa aikuisen tekemää päätöstä. Tämä nähdään tärkeäksi palveluissa, joissa lapsi on palvelun käyttäjä tai asiakas. Itse näen tämän ajattelutavan toteutuvan esimerkiksi lastensuojelun sosiaalityössä, jossa lapsen mielipide nähdään osana lapsen edun selvittämistä. Lapsia tavataan osana palvelutarpeen arviointia, kuten myös avo- ja sijaishuollon aikana, jotta voidaan tehdä lapsen etua palvelevia päätöksiä. Myös edunvalvojan tehtävänä on ajaa lapsen etua, jolloin lapsen mielipiteen selvittäminen on keskiössä. Edunvalvoja pyrkii tuomaan esille lapsen mielipiteitä, jotka saattavat osaltaan valottaa lapsen maailmaa päätöksiä tekeville viranomaisille. Mannion (2007, 407) tuo esille

² Davis & Hill (2006) määrittelevät sosiaalisen inklusion, eli mukaan ottamisen mahdollisuutena ottaa osaa, kun taas osallisuudessa viitataan jo toimintaan

tätä ajatusmaailmaa kohtaavan haasteen siitä, että lasten kertoma saattaa muuttaa merkitystään, kun aikuiset tuottavat sen ulos täyttäen aukot oman agendansa mukaisiksi. On hyväksyttävä, että parhaista yrityksistämme huolimatta lasten mielipiteet eivät aina tule kuulluiksi tai ymmärretyiksi. Lasten kanssa toimiessa on myös huomattava ristiriita siitä, että lasten mielipiteet ja heidän tarpeidensa tarpeisiin vastaaminen eivät aina sovi yhteen. (Mannion 2007, 407). Tämä seikka näkyy myös edunvalvonnassa, että muussa lastensuojelutyössä, jossa lapsen ei nähdä voivan reflektoida omaa etuaan aikuisen lailla. Tällöin aikuiset voivat joutua toimimaan lapsen mielipiteen vastaisesti, jos sen nähdään olevan lapsen edunmukaista. Edunvalvojat esimerkiksi esittelevät lapsen mielipiteen, mutta antavat myös oman näkemyksensä asiasta. Lapsen mielipide ja hänen etuaan valvovan viranomaisen näkemys voivat olla ristiriidassa. Kuten jo aiemmin mainitsin, Mannion (2007) näkee lasten osallisuuden aikuisten ja lasten välisen suhteen kautta. Usein tämän suhteen kehittyminen nähdään lisäetuna, vaikka sen tulisi olla keskiössä (Mannion 2007, 408). Lapsen ja aikuisen välinen suhde ja siinä olevat valta-asetelmat ovat myös edunvalvojan ja asiakaslapsen välillä läsnä. Suhteen kehittyminen on osa prosessia, jossa aikuisen tulisi tutustua lapseen tämän etua ajaakseen ja toisaalta lapsen tulisi luottaa edunvalvojaan tehtävässään. Lapsen osallisuus on riippuvainen aikuisten asenteista sekä osallistumisesta. Aikuisten osallistumiseen taas vaikuttavat heidän omat lapsuuskokemuksensa sekä heidän käsityksensä aikuisuudesta ja lapsuudesta. Jotta aikuiset voivat osallistaa lapsia, on heidän ymmärrettävä lasten positio yhteiskunnassa ja nähtävä heidät omanlaisena vähemmistönään, joka tarvitsee tukea osallisuuteensa. (Mannion 2007, 409–410.)

4 TUTKIELMAN TOTEUTUS

4.1 Tutkimustehtävä ja tutkimuskysymykset

Tutkimustehtäväni on selvittää lasten ja nuorten kokemuksia heidän edunvalvonnastaan lastensuojeluprosessissa. Tarkemmin esittelen lasten ja nuorten osallisuuden kokemuksia. Käytän osallisuudesta määritelmää prosessina, jossa lapset ja nuoret ovat mukana yhdessä muiden ihmisten kanssa sellaisten asioiden äärellä, jotka vaikuttavat heidän elämäänsä ja olosuhteisiinsa (Malone & Hartung 2010, 27.) Tutkittavia kokemuksen osa-alueita ovat edunvalvojan rooli, sekä edunvalvonnan merkitys prosessin sujuvuudelle lapsen näkökulmasta.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1) Millaisena edunvalvojan rooli lastensuojeluprosessissa näyttäytyy lapsille ja nuorille
- 2) Millaisia osallisuuden kokemuksia lasten ja nuorten kokemuksista lapset ja nuoret kuvaavat aineistossa

4.2 Aineiston keruu

Aineistonkeruumenetelmänä toimii kysely. Kyselyksi määritellään menettelytapa, jossa kyselylomakkeen täyttäjänä on tiedonantajan roolissa. Kyselyn täyttäminen voi tapahtua kotona itsekseen tai valvotusti ryhmätilanteessa (Tuomi & Sarajärvi 2018, 63). Aineisto kerättiin matkapuhelinkyselyllä, jonka edunvalvojat välittivät edunvalvottavilleen. Kysely on osoitettu 8–18-vuotiaille lapsille ja nuorille, joilla on käynnissä oleva tai vast'ikään päättynyt lastensuojeluasiaan liittyvä edunvalvonta. Alaikäraja määrittelin 8-vuotta, sillä arvioimme yhdessä yhteistyökumppanini Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus Oy:n (SOCOM) kanssa sen ikäisten olevan kykeneväisiä vastaamaan rakentamaamme kyselyyn, ainakin aikuisen avustuksella. 18-vuotta täyttäneet halusimme sisällyttää joukkoon, jotta voisimme saada näkyville enemmän myös niiden kokemuksia, joiden prosessi on jo päättynyt. Ikähaarukka oli tärkeää pitää tarpeeksi laajana, sillä alueellisesti lastensuojeluprosesseihin liittyvien edunvalvontojen määrä mitataan vuosittain kymmenissä. Kyselyn aukioloajaksi asetettiin ensin 26.10.2020–6.12.2020, mutta

29.11.2020 päätimme jatkaa vastausaikaa 31.12.2020 loppuun saakka, sillä useat edunvalvojat olivat kertoneet tapaavansa edunvalvottaviaan joulun alla, jolloin vastaaminen onnistuisi tapaamisen yhteydessä.

Lomakekyselyllä kysytään tutkimuksen tarkoituksen kannalta relevantteja kysymyksiä, jotka voivat olla suljettuja tai puoliavoimia kysymyksiä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 63). Käytän molempia kysymyslajeja kyselyssäni. Tämän tutkimussuunnitelman liitteenä ovat informaatiokirjeet lapsille, aikuisille ja edunvalvojille (liite 1), sekä hahmotelma mahdollisista kysymyksistä (liite 2). Koska kyselylomakkeen perinteinen käyttö rajaa pois joitakin haastattelutilanteen positiivisia аспекteja kuten joustavuutta (Tuomi & Sarajärvi 2018, 63), suunnittelin kyselyä laatiessani, että lapsen tai nuoren on mahdollista vastata kyselyyn edunvalvojan seurassa. Tällöin edunvalvoja voi vastata lapsen kysymyksiin kyselyä koskien. Esimerkiksi nuoremmilla lapsilla voi olla haasteita ymmärtää lukemaansa ja tällöin edunvalvojan voi olla helpompaa lukea kysymykset lapselle. Koska vastaajat on hankittu edunvalvojen kautta, on mahdollista, että kysely kerää sen vuoksi enemmän positiivisia kokemuksia. Edunvalvojilta saadun tiedon mukaan joidenkin lasten kohdalla lapsen ikä tai kehitystason haasteet estivät kyselyn käyttämisen. Kyselyyn on mahdollista vastata myös ilman edunvalvojan läsnäoloa joko yksin tai muun lapsen elämässä olevan aikuisen seurassa. Vaikka kysely toteutettaisiinkin toisen henkilön läsnä ollessa, ei läsnäolija toimi havainnoitsijana kuten haastattelutilanteissa olisi mahdollista toimia (Tuomi & Sarajärvi 2018, 63). Informaatiokirjeiden avulla kyselystä tiedotetaan lapsen asuinpaikan mukaan, kotona asuvien lapsien vanhemmille ilmoitetaan kyselystä ja sijaishuollossa asuvien lasten kohdalla informoidaan sijaishuoltoapaikan henkilökuntaa. Informaatiokirjeet lähettivät edunvalvojat, sillä he lähettivät kyselyn edunvalvottavilleen ja olivat täten ainoita, jotka tiesivät, kenelle informaatiokirjeen on aiheellista lähettää. Lapsen infokirjeessä hänelle kerrotaan asuinpaikan aikuisten olevan tietoisia kyselystä ja kannustetaan keskustelemaan arjessa mukana olevan aikuisen kanssa osallistumisesta. Aikuisten informaatiokirjeeseen on liitetty kuvat kyselystä, jotta he pääsevät näkemään millaisia kysymyksiä kysely sisältää. Informaatiokirjeiden avulla kyselystä ja sen käytöstä on pyritty tekemään mahdollisimman läpinäkyvä kaikille osapuolille.

Kyselyssäni halusin selvittää sitä, millaisena lapset ja nuoret ymmärtävät edunvalvojan roolin ja kuinka osallisuus näkyy heidän vastauksissaan. Kyselyn 20 kysymystä on jaoteltu seuraaviin teemoihin: perustiedot (ikä ja edunvalvonnan kesto), tapaamiset, edunvalvojan rooli ja kokemus edunvalvonnasta. Edunvalvojat lähettivät kyselyn 22 edunvalvottavalleen, joista 14 vastasi kyselyyn. Vastausprosentti oli siis 63 %. Vastaaajien ikäjakauma oli melko tasainen asetetun ikähaarukan sisällä. Vastaaajista neljä (28,57 %) oli 17–18-vuotiaita, neljä 14–16-vuotiaita, kolme (21,43 %) 11–13-vuotiaita ja kolme 8-10 vuotiaita. Suurimmalla osalla (43 %) edunvalvonta oli kestänyt 1–3 vuotta, seuraavaksi eniten (36 %) oli alle vuoden edunvalvontaa saaneita ja vähiten (21 %) yli kolme vuotta edunvalvontaa saaneita. Vastaaajista 64 % oli täyttänyt mobiilikyselyn yksin, 29 % aikuisen seurassa ja 7 % toisen lapsen seurassa. Tapaamisia koskevilla kysymyksillä tarkoituksena oli kuulla missä tapaamisia on toteutettu ja kuinka lapset ja nuoret ovat kokeneet tapaamiset. Yhdessä kysymyksessä vastaajat ovat saaneet vapaasti kertoa mitä tapaamisilla on tehty. Tapaamiset ovat tapa rakentaa dialogista vuorovaikutusta edunvalvojan ja edunvalvottavan välille. Dialogisuus vaatii toteutuakseen läheistä suhdetta aikuisen ja lapsen välille (Fitzgerald ym. 2006, 300). Tapaamisilla vuorovaikutus on myös paljon laajempaa kuin esimerkiksi kirjoitetusta tekstistä mielipiteen selvittäminen. Kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa edunvalvojalla on käytettävissään myös lapsen kehonkieli sekä käyttäytyminen pohdittaessa lapsen edunmukaista ratkaisua. (Head 1998, 195.)

Edunvalvoja toimii yhtenä osana ammattilaisverkostoa, jossa eri toimijoiden roolit voivat sekoittua lapsen silmissä. Edunvalvojan lisäksi lapsen kanssa läheisesti toimii hänen asioistaan vastaava sosiaalityöntekijä ja siksi olen erityisen kiinnostunut siitä, kuinka lapset ja nuoret erottelevat näitä rooleja. Tämän teeman kysymysten avulla toivon saavani lisätietoa myös siitä, kokevatko edunvalvottajat tulevansa ymmärretyksi edunvalvojan taholta. Koska dialogisuus on noussut tärkeäksi lapsen ja aikuisen välisessä osallisuudessa, ajattelen tämän kysymysten vastausten kertovan ovatko vastaajat kokeneet dialogisuuden toteutuneen. Viimeisen teeman kysymyksissä vastaajat pääsevät kertomaan mielipiteensä edunvalvonnasta. Osallisuuden kokemuksia pyrin tuomaan esille kysymällä millaisissa asioissa lapset ja nuoret kokevat edunvalvojan ottaneen heidän mielipiteensä huomioon. Olen myös kiinnostunut kuulemaan millaiseksi lapset ja nuoret määrittelevät hyvän edunvalvonnan ja nouseeko esille osallisuuteen viittaavia vastauksia. Avoimiin, tekstilaatikkokysymyksiin vastaaminen ei ollut pakollista kyselyteknisesti, jonka vuoksi osa

vastaajista on halutessaan voinut hypätä niiden yli. Osa taas oli täydentänyt jokaiseen vastaukseen jotakin, jonka vuoksi osa tekstivastauksista oli muodossa ”en tiedä” tai ”en osaa sanoa”. Olen ottanut myös nämä vastaukset huomioon esitellessäni tuloksia.

Kyselyni on toteutettu Webropol-alustalla niin, että kyselyyn on helppo vastata mobiililaitteella linkin saatuaan. Rönkä, Sevón, Räikkönen ja Hintikka (2017) ovat tutkineen lasten ja perheiden päivittäisiä toimia mobiilipäiväkirjan avulla. Tutkimuksessa todettiin matkapuhelinkyselyn olleen mieluinen tapa vastata kysymyksiin ja sekä vanhemmat että lasten kanssa toimineet ammattilaiset kertoivat sen toimineen paremmin kuin paperille täytetty kysely olisi toiminut (Rönkä ym. 2017, 518). Kuten Rönkä ym. (2017, 521) toteavat, matkapuhelimella täytettävällä kyselyllä pyritään kunnioittamaan lasten ja nuorten oikeutta osallistua tutkimuksen tekemiseen ja kykyyn tuottaa tietoa. Mielestäni matkapuhelinkysely tuo tutkimuksen tekemisen lähemmäs lasten ja nuorten arkea ja jokapäiväisiä käytäntöjä. Kyselyssäni olen päättänyt käyttää joissakin kysymyksissä vastausvaihtoehtoina emotikoneja eli hymiöitä, joista olen valinnut käytettäväksi neljä erilaista hymiötä, jotka edustavat tunteita todella tyytyväisestä todella tyytymättömään (ks. liite 2). Hymiökuvien alla on kirjoitettuna mitä tunnetta asteikolla ne edustavat. Hymiöiden on todettu välittävän tunnetta sosio-emotionaalisesti riittävällä tavalla, jonka vuoksi niitä on käytetty apuna myös tutkimuksessa (Kortum, Nelson & Tossel 2015, 2).

4.3 Tutkimuksen eettisyys ja aineiston säilytys

Tutkimukseen pyydettävillä lapsilla on oikeus ja mahdollisuus jättää vastaamasta kyselyyn. Lasten asuinpaikan aikuisia on informoitu tutkimuksesta. Informoinnilla varmistetaan tutkimuksen mahdollisimman hyvä läpinäkyvyys sekä avataan lapselle mahdollisuus pyytää luotettavalta aikuiselta apua ja tukea kyselyyn vastaamisessa niin halutessaan. Koska lastensuojelun edunvalvoja on määrätty lasta varten, on tärkeää, että lapsi saa itse päättää tutkimukseen osallistumisesta, sillä vastausten avulla voidaan mahdollisesti tulevaisuudessa edistää edunvalvonnan kehittymistä. Vastaukset kerätään yhteistyössä SOCOMin toimesta, jonka jälkeen SOCOM luovuttaa kyselyaineiston tutkijan käyttöön. Vain tutkielman tekijällä ja SOCOMin yhteyshenkilöllä on pääsy tutkimusaineistoon. Tutkimusaineisto ei sisällä minkäänlaisia tunnistetietoja, eikä SOCOMilla tai tutkielman

tekijällä ole tietoa, keille lapsille kysely on lähetetty. Kyselyn vastauksia ei myöskään voida linkittää toisiinsa vastaajan tunnistamiseksi. Tutkimusaineistoa säilytetään salasanasuojatulla laitteella, joka ei ole ulkopuolisten käytössä. Tutkimuksen valmistuessa tutkimusaineisto hävitetään tutkijan saatavilta, mutta SOCOM voi käyttää kerättyä aineistoa edunvalvonnan kehitystyössä. Tutkittaville on kerrottu tästä informaatiokirjeessä (ks. liite 1).

4.4 Aineiston analyysi

Aineistoani lähestyn fenomenologis-hermeneuttisen tieteenfilosofian lähtökohdista, sillä tutkimuskohteenani ovat ihmiset ja heidän kokemuksensa ja tarkoituksena on käsitteellistää kokemuksen merkitys. Muita fenomenologis-hermeneuttisen tieteenfilosofian tärkeitä käsitteitä ovat yhteisöllisyys ja merkitys sekä ymmärtäminen ja tulkinta. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 30–31.) Aineistoni analyysitavaksi olen valinnut sisällönanalyysin teemoittelemalla. Teemoittelun tuloksena syntyi kolme teemaa, joiden kautta tarkastelen aineistosta esille nousevia kokemuksia ja tulkitsen niitä suhteessa osallisuuden teoriaan. Lisäksi käytössäni on tiedot siitä, kuinka moni vastaaja on vastannut kysymykseen tai onko johonkin kysymykseen vastattu harvemmin kuin toiseen. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jossa tekstistä etsitään merkityksiä. Tekstiä analysoimalla etsitään yhteneväisyyksiä, joita sitten ryhmitellään alaluokkien muodostamiseksi. Alaluokista muodostuvat yläluokat, jotka synnyttävät pääluokat. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 86, 92.) Teemoittelulla voidaan tuoda esille aineistossa eri tavoilla ilmeneviä aiheita, joita tarkastellaan ryhmittelyn jälkeen yksityiskohtaisemmin (Jyväskylän yliopisto 2016). Aineistoa analysoin sekä aineisto- että teoriaohjaavasti. Kyselyn vastauksista on tarkoitus muodostaa teemoja, jotka kuvaavat vastaajan näkemystä ja kokemusta asiasta. Teoria ohjaa analyysissäni joitakin alustavia teemoja, kuten osallisuuden kokemuksia, sillä käsittelen osallisuutta teoriaosuudessa.

Teemoittelu lähtee liikkeelle aineiston koodaamisella, jossa tutkija merkitsee esille tulevat tutkimuksen kannalta merkittävät asiat jaotellen ne ennalta päätettyjen teemojen alle. Tällöin aineisto jakautuu erilaisten aihepiirien mukaan. Teemoittelussa merkityksellistä on se, mitä jostakin teemasta on sanottu. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 79.) Teoriaohjaavasti tarkoitukseni on tulkita teemoista sanottua osallisuutta käsitteleviin teorioihin liittyen. Tavoitteenani on löytää aineistostani samankaltaisuuksia, jotka yhdessä muodostaisivat katsauksen edunvalvontaa saavien lasten ja nuorten näkemykseen esille nousseista teemoista. Itse

aineistosta pääteemoittelun löytyminen oli haastavaa, joten teemoittelun aloitin pohjautuen kyselyyn luodun teemoittelun pohjalta. Tässä tuli esille aineiston hankinnan ja sen analysoinnin erottamattomuus, sillä teemoittelu alkoi tosiasiallisesti jo aineiston keruun suunnitteluvaiheessa. Tästä aineiston hankinnan ja analyysin erottamattomuudesta kirjoittavat Tuomi & Sarajärvi (2018, 82). Analyysissäni en käsittele kysymyksiä samassa järjestyksessä kuin ne ovat itse kyselyssä. Tämä johtuu siitä, että teemojen alaluokittelu on tehty aineistojohtoisesti. Teemoittelun lisäksi analysoin aineistoa siitä näkökulmasta, kuinka moni vastaaja vastasi kysymykseen. SOCOMin yhteyshenkilö kokosi saamistamme vastauksista Excel-tiedoston, joka esittää prosenttilaskun avulla kuinka suuri osa osallistujista on vastannut tiettyyn kysymykseen. Seuraavassa osiossa käsitelen aineistoa edunvalvojan roolin, edunvalvojan ja lasten tapaamisten sekä edunvalvonnasta syntyneen kokemuksen teemojen kautta.

5 LASTEN JA NUORTEN OSALLISUUDEN KOKEMUKSET OSANA LASTENSUOJELUN EDUNVALVONTAA

5.1 Edunvalvojan rooli

Tässä luvussa vastaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni siitä, millaisena edunvalvojan rooli lastensuojeluprosessissa näyttäytyy lapsille ja nuorille. Kyselyn vastaukset keskittyvät edunvalvojaan henkilönä ja osana lastensuojeluprosessia sekä siihen, millaista erontekoa vastaajat tekevät edunvalvojan ja toisen lapsen etua valvovan työntekijän, lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän välille. Aloitan esittelemällä lasten kokemuksia edunvalvojaan liittyen.

5.1.1 Lasten ja nuorten näkemys edunvalvojasta ja vuorovaikutussuhde edunvalvottavaan

Kyselyssä vastaajat saivat kertoa edunvalvojansa parhaista puolista. Vastauskenttä oli avoin ja vastauksia tuli kymmenen kappaletta. Edunvalvojansa parhaiksi piirteiksi vastaajat nostivat sekä edunvalvojan työnkuvaan että hänen persoonaansa liittyviä asioita. Edunvalvojan persoonassa parhaimmiksi piirteiksi mainittiin mukavuus, suorapuheisuus, hauskuus, kohteliaisuus sekä muutamia edunvalvojan käytännön taitoja, kuten käsityöt ja ruoanlaitto, jotka eivät suoraan liity edunvalvojan ammattitaitoon. Kysymykseen tuli kolme vastausta, joissa ei osattu kertoa edunvalvojan parhaita puolia tai koettiin ettei sellaisia ole. Vastauksista voidaan nähdä, kuinka tärkeänä vastaajat näkevät edunvalvojassa vuorovaikutukseen vaikuttavat piirteet. Edunvalvontatyön keskiössä on yhteys lapseen sekä tunnettyöskentely lapsen kanssa (Marjomaa ym. 2010, 92). Tällaisessa vuorovaikutustyössä tärkeäksi nousevat ammattitaidon lisäksi myös edunvalvojan henkilökohtaiset ominaisuudet ja sen kautta luotava suhde edunvalvottavaan. Sillä, että edunvalvoja koettiin hauskaksi ja mukavaksi on todennäköisesti vaikutusta vuorovaikutussuhteen ja luottamuksen rakentamiseen, joka taas on hyvin tärkeä työkalu edunvalvonnassa. Edellä mainittujen teorioiden pohjalta lapsen ikä- ja kehitystasolle sopiva vallan ja vastuun jakautuminen kehittää luottamusta lapsen ja aikuisen välillä. Kyselyn perusteella suurin osa, 57 % vastaajista kertoi luottavansa edunvalvojaan. Vastaajista 14 % vastasi, ettei luota edunvalvojaan ja 29 % ei osannut sanoa luottaako edunvalvojaansa. Kaikki vastaajat vastasivat tähän kysymykseen. Sen, että suurin osa vastaajista kertoi luottavansa edunvalvojaansa, voidaan ajatella vuorovaikutussuhteen onnistumisena. Epäluottamusta kokevia vastaajia oli aineistossani vähemmän kuin niitä, jotka eivät mahdollisesti ole vielä muodostaneet käsitystä edunvalvojan luotettavuudesta tai eivät jostakin muusta syystä osanneet vastata kysymyksen kyllä tai ei. Luottamus edunvalvojaan voi heikentyä, jos lapselle ei kerrota riittävän selkeästi kenellä ja missä tilanteessa on oikeus saada tietoa lapsen ja edunvalvojan välisistä keskusteluista. Luottamusta rakensi lapsen osallistaminen osaksi edunvalvonta prosessia esimerkiksi muotoilemalla lapsen mielipidettä kuvaavat tekstit yhdessä hänen kanssaan. (Ruegger 2001, 140.)

Hyvän kumppanuussuhteen rakentuminen on edellytys Lansdownin (2010) määrittelemän yhteisöosallisuuden toteutumiselle. Kun edunvalvoja ja lapsi tutustuvat ja luottamus heidän välillään kasvaa, on lapsella edellytykset päästä vaikuttamaan koko prosessin ajan, kun edunvalvoja kerää tietoa muodostaakseen mielipiteensä lapsen edun mukaisesta ratkaisusta. Ann Head (1998, 194) korostaa kirjottaessaan edunvalvonnasta Iso-Britanniassa (*guardian ad litem*), kuinka edunvalvoja kuuntelee tarkasti lasta, ei ainoastaan hänen sanojensa mutta myös käytöksensä kautta. Kuuntelun tärkeys nousi esille useasti aineistossani ja vastauksissa kuunteluun liitettiin usein myös keskustelu lapsen ja edunvalvojan välillä. Lapsen mielipiteen tulkitseminen vaatii lapsen tutustumista ja suhteen rakentamista. Lasta tällä tavalla läpi prosessin osallistavan suhteen rakentaminen vaatii osapuolilta sitoutuneisuutta, resurssointia, avoimuutta ja kunnioitusta (Percy-Smith 2006). Osallisuuden viides avain korostaa, kuinka lapsen osallisuus ja hänen autonomiansa toteutuminen vaatii aikuisilta tilan antoa. Lapsen osallisuuden mahdollistaminen hänen kehitystahonsa huomioon ottaen on osa luottamuksen yhteistyösuhteen rakentamista (Percy-Smith & Thomas 2010, 361). Luottamusta rakentavat myös lapsen ja hänen yksilöllisyytensä kunnioittaminen (Hotari ym. 2013, 161). Lasten autonomisuuden toteutuminen vaatii vallan ja vastuun jakamista lapsille, joka on osallisuuden viides polku. Vallan ja vastuun tulisi kuitenkin olla suhteessa lapsen ikätasoon ja kehitykseen. Tämä osallisuuden polku ajaa parhaiten asiansa sellaisessa päätöksenteossa, jossa päätöstä voidaan tarvittaessa muuttaa. (Shier 2001, 115.) Lapsen valinnanmahdollisuuksia käsitellään lapsilähtöisen osallisuuden tasolla. Tällä tasolla lapsille annetaan mahdollisuus määritellä käsillä oleva haaste tai ongelma, tehdä aloitteita ja puhua omasta puolestaan. Tällaisia valinnanmahdollisuuksia voisivat olla esimerkiksi koulun valitseminen tai oikeuksiensa toteutumisen hakeminen oikeusteitse. Aikuisten rooliksi jää silloin tämän kaiken mahdollistaminen sekä lapsen tukeminen ja ohjeistaminen. (Lansdown 2010, 20.) Lastensuojeluasioissa tällaista lapsen autonomisuuden toteuttamista voidaan harvoin toteuttaa, mutta lapsen tukeminen ja ohjeistaminen ovat silti erittäin tärkeä osa lapsen osallisuuden tukemista.

Persoonallisuuden piirteiden lisäksi vastaukset sisälsivät edunvalvojan työhön liittyviä kuvauksia. Useampi mainitsi lapsen asioista huolehtimisen edunvalvojan parhaaksi puoleksi. Eräässä vastauksessa kerrottiin tämän liittyvän esimerkiksi erilaisten virallisten hakemusten täyttämiseen, muissa lasten ajatusta asioiden hoitamisesta ei

ollut avattu tarkemmin. Tässä vastauksessa näen viitteitä Percy-Smithin ja Thomasin (2010) kolmanteen osallisuuden avaimen, jossa korostetaan puhumisen ja kuuntelemisen lisäksi muita osallisuuden muotoja. Tekemällä tärkeitä hakemuksia yhdessä lapsen kanssa, hänet osallistetaan omaa elämäänsä koskeviin päätöksiin turvallisesti niin, että hän saa aikuisen apua ja tukea. Kolmannessa osallisuuden avaimessa tuodaan esille arkielämän päätöksenteon osana lapsen osallisuutta, jota edellä mainittu esimerkki harvoin edustaa. Percy-Smith ja Thomas (2010) neljännen osallisuuden avaimen mukaan lapset pääsevät harjoittelemaan sosiaalista osallisuuttaan erilaisissa ympäristöissä, kuten asuinyhteisössään. Eeva Timonen-Kallio (2010, 7) kirjoittaa osallisuuden omaan elämään olevan identiteettityötä, jossa lapsi yhdessä aikuisen kanssa jäsentää todellisuutta kehittämällä lapsen käsitystä itsestään. Tällaisesta identiteettityöskentelystä sijaishuollossa kirjoittaa Suvi Raitakari (2006) teoksessa *Neuvottelut ja merkinnät minuuksista: vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palaverissa ja tukisuunnitelmissa*. Lasten osallisuudesta sijaishuoltopaikan arjessa kirjoittaa Janina Stenberg (2010) artikkelissaan *Lapset osallisina pienryhmäkoti Riihisen arjessa*. Kun lasta tuetaan osallisuuteen hänen omissa yhteisöissään, se rakentaa lasten ja aikuisten välistä luottamusta ja yhteistyötä (Percy-Smith & Thomas 2010, 365). Tämän perusteella pohdin, kuinka osallisuus lastensuojeluprosessissa ja edunvalvonnassa lastensuojeluprosessin osana voi olla lapselle luontevampaa, jos hän on saanut kannustusta osallisuuteen arkiympäristössään.

Enemmistö (43 %) vastaajista koki edunvalvojan itselleen tärkeäksi henkilöksi. Luottamusta käsittelevästä kysymyksestä eroten tähän kysymykseen vastauksia tuli enemmän myös muihin vastausvaihtoehtoihin. Kielteisesti kysymykseen vastasi 28 % vastaajista ja 29 % ei osannut sanoa kokiko edunvalvojan itselleen tärkeäksi henkilöksi. Kysymyksen asettelussa on tärkeää huomata, että tarkoituksena oli saada tietoa juuri lapsen ja nuoren kokemuksesta hänen suhteestaan edunvalvojaan eikä siitä, kokevatko he edunvalvojan tärkeäksi henkilöksi esimerkiksi lastensuojeluprosessin osana. Toki vastaajat ovat voineet vastatessaan ajatella edunvalvojan itselleen tärkeäksi myös tältä osalta, mutta ottaen huomioon vastaajien kokemuksen luottamuksesta edunvalvojaan ajattelun taustalla olevan myös käsitys itselle merkityksellisestä ihmissuhteesta. Kuten Percy-Smith ja Thomas (2010, 362) toteavat, lasten osallistamisen kautta heille saattaa muodostua merkityksellisiä ihmissuhteita, jotka puolestaan voivat edistää osallisuutta onnistuneen vuorovaikutuksen

kautta. Merkitykselliset ihmissuhteet voivat myös olla lopputulos osallisuudelle, joka tekee koko prosessin huomioimisesta osallisuuden kuudennen avaimen (Percy-Smith & Thomas 2010). Tätä asiaa pohtiessa merkityksellistä on myös se, että selvä enemmistö (72 %) vastaajista koki edunvalvojan ymmärtävän heitä. Vastausvaihtoehdot ”ei” ja ”en osaa sanoa” saivat molemmat 14 % vastauksista. Kaikista edunvalvojaa ja hänen rooliansa käsittelevistä kysymyksistä tämä kysymys sai eniten myönteisiä vastauksia. Tämän aineiston perusteella voidaan siis ajatella, että lapsi voi kokea edunvalvojan ymmärtävän häntä, vaikka hän ei kokisi voivansa luottaa edunvalvojaan tai laskisi häntä itselleen tärkeäksi henkilöksi. Tämä herätti minua ajattelemaan, kuinka mielenkiintoista ja tärkeää olisi saada tietoa juuri siitä mikä saa lapset ja nuoret kokemaan edunvalvojan ymmärtävän heitä. Lapsen kunnioittaminen ja kohtaaminen niin, että lapsi tuntee aikuisen arvostavan hänen ajatuksiaan, luo edellytykset osallisuudelle (Nivala 2010, 19). Tämä perusteella ajattelen lasten kokemuksen ymmärretyksi tulemiseen olevan merkityksellinen osa osallisuutta. Kuten osallisuuden käsitettä esitellessä selvisi, on kuulluksi tuleminen yksi osallisuuden elementti (Nivala 2010, Malone & Hartung 2010). Muukkonen (2009) kirjoittaa prosessi- ja kohtaamisosallisuudesta. Prosessiosallisuudessa tarkoituksena on saada tietoa, esimerkiksi lastensuojeluprosessiin liittyen. Tavoitteena on lisätä tietoa mutta myös saada sitä. Lapsen kanssa työskentelemisen keskiössä on tiedon saaminen ja suhde lapseen voi jäädä niukaksi. (Muukkonen 2009, 168–169.) Tiedon saaminen on tärkeä osa edunvalvontatyötä, sillä tarkoituksena on selvittää lapsen mielipidettä ja tuoda se esille. Työntekijään voi kuitenkin olla vaikea luottaa ilman onnistunutta kohtaamiskokemusta, jossa keskustelu ja tiedonvaihto on molemmin puoleista lapsen ja edunvalvojan välillä. Muukkonen (2009) mukaan kohtaamisosallisuudessa työntekijän ja lapsen välille muodostuu dialoginen suhde. Dialogisuus edistää osallisuutta voimaannuttamalla lasta ja luomalla turvallisen ympäristön osallistumiselle. Kun lapselta kysytään hänen mielipidettään, saa se aikaan tunteen merkittävydestä ja tärkeydestä. Onnistunut kohtaamisosallisuus ruokkii uusia onnistumisen kokemuksia ja kannustaa osallisuuden syventämiseen. (Muukkonen 2009, 168–169.)

5.1.2 Edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän roolit

Seuraavaksi keskityn vastaajien käsityksiin edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän erosta, johon vastaajat saivat vastata vapaasti kirjoittamalla ajatuksiaan vastauslaatikkoon. Tämän kysymyksen näin tärkeäksi edunvalvojan roolia kartoitettaessa, sillä edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän työskentely lapsen kanssa voi muistuttaa toisiaan. Tämä johtuu siitä, että sekä edunvalvoja että sosiaalityöntekijä pyrkivät selvittämään, mikä tilanteessa olisi lapsen edun mukaista ja tämä edellyttää lapsen mielipiteen selvittämistä. Lisäksi lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on velvollisuus tavata lasta. Lastensuojelulaki (417/2007, 29 § 1 momentti) kertoo lapsen oikeudesta tavata sosiaalityöntekijää seuraavasti: ”Lastensuojelua toteutettaessa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tai muun lastensuojelun työntekijän tulee tavata lapsi asiakassuunnitelmaan tarkemmin kirjattavalla tavalla riittävän usein henkilökohtaisesti”. Huomattavaa on, että vastaukseen tuli 13 vastausta, eli lähes jokainen vastaaja vastasi kysymykseen. Neljä näistä vastauksista kertoi, etteivät he tiedä eroa, osaa selittää sitä tai jopa etteivät he huomaa eroa edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän välillä. Nämä vastaukset saivat minut pohtimaan kahdenlaista hyvin karkeasti muodostettua vaihtoehtoa. Lapset ovat luultavasti saaneet tavata sosiaalityöntekijäänsä lähes yhtä usein ja samankaltaisissa tilanteissa kuin edunvalvojaansa, jonka vuoksi ero näiden kahden välillä ei ole konkretisoitunut. Eroavuuksien huomaamattomuus saattaa kertoa positiivisesti siitä, että sosiaalityöntekijä ja edunvalvoja ovat olleet yhtä lailla aktiivisia lapsen tapaamisten suhteen ja tapaamisissa on keskusteltu lapsen mielipiteestä ja muista lasta koskevista asioista. Toisaalta kyse voi olla myös siitä, etteivät tapaamiset edunvalvojan kanssa ole ainakaan vielä toteutuneet sillä tavalla, että ne lapsen näkökulmasta eroaisivat tavanomaisista lastensuojeluprosessiin liittyvistä tapaamisista sosiaalityöntekijän kanssa. Viittaan nyt tässä kohtaa myöhemmin esiintyvään kysymykseen lasten ja edunvalvojen tapaamisista, joissa lapset ja nuoret kuvasivat tapaamisia. Yhdessä vastauksessa edunvalvojan tapaamisen kuvattiin tapahtuneen palaverissa. Jos edunvalvojan tapaamiset toteutuvat ainoastaan lastensuojeluasiaan liittyvissä palavereissa, edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän ero ei luultavasti tule esille, sillä lapsen mielipiteen selvittäminen vaatii lapsen tapaamista kahden kesken. On kuitenkin hyvin ymmärrettävää, että edunvalvonnan alussa esimerkiksi ensimmäinen tapaaminen järjestetään tällä tavalla ja ero edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän välillä kirkastuu edunvalvottavalle ajan myötä. Ajattelen tämän olevan erityisen totta lasten kohdalla, joille työntekijöiden merkitys näyttäytyy konkreettisesti esimerkiksi tapaamisten

kautta, eikä niinkään kerrotun viranomaiskielen kautta, jonka avulla eroja on voitu palaverissa käydä läpi. Yleisesti lasten ja nuorten vastaukset edunvalvojan tapaamisten sisällöistä olivat ilahduttavan moninaisia ja avaavat niitä tarkemmin seuraavassa luvussa.

Yhdeksässä vastauksessa vastaajat kertoivat näkemyksensä edunvalvojan ja sosiaalityöntekijä eroista. Olen päättänyt tuoda nämä vastaukset esille sitaattimuotoisina, jotta ne tulevat esille muokkaamattomina, niin kuin vastaaja on ne kirjoittanut. Vastauksia ei voi yhdistää muihin kyselyssä annettuihin vastauksiin tunnistettavuuden suojaamiseksi ja sen vuoksi esimerkiksi vastaajan ikää ei voida liittää vastaukseen.

”Sossu on sossu ja edunvalvoja on edunvalvoja 😊”

”sosiaalityöntekijä on pikkusen pahempi kuin edunvalvoja”

”Sosiaali päättää paikka missä asun ja päättää koti lomilla ja... Edunvalvoja auttaa vaan paperin täyttämässä ja hakemuksissa”

”sosiaalityöntekijä saa tehdä päätöksiä ja edunvalvoja ei”

”sosiaalityöntekijä päättää mu asioista ja edunvalvoja osallistuu siihen mut ei päättää loppuunasti”

”edunvalvoja on pysynyt samana”

”Edunvalvoja on äidin sijainen. Sosiaalityöntekijä hoitaa asioitani ja on virkarouva”

Yllätyksekseni tapaamisten sisältö ei korostunut vastauksissa, vaan saaduissa vastauksissa näkyi lasten ja nuorten ymmärrys edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän vastuista ja oikeuksista. Useammassa vastauksessa sosiaalityöntekijän ja edunvalvojan eroavuudeksi nähtiin sosiaalityöntekijän mahdollisuus tehdä päätöksiä. Yhdessä vastauksessa edunvalvoja nähtiin osallisena päätöksentekoprosessiin, mutta tunnistettiin sosiaalityöntekijän rooli viimekätisenä päätöksentekijänä. Yhdessä vastauksessa tämä vastuu sanoitettiin sosiaalityöntekijän rooliin ”virkarouvana”. Tämä sana korostaa

sosiaalityöntekijän roolin virallisuutta ja määrittää sosiaalityöntekijän naispuoliseksi viranomaiseksi. Samassa vastauksessa edunvalvoja mielletään äidin sijaiseksi ja pohdin sosiaalialan naisvaltaisuuden vaikutusta näiden työntekijäroolien sukupuolittamiseen. Toisaalta muissa vastauksissa työntekijän sukupuolta ei tuotu esille lainkaan. Sosiaalityöntekijän päätöksentekoa konkretisoitiin yhdessä vastauksessa päätöksiin lapsen asuinpaikasta ja kotilomista. Edunvalvojan nähtiin auttavan hakemuksissa, kuten esille tuli myös edunvalvojan parhaita puolia käsittelevän kysymyksen eräässä vastauksessa. Hakemusten täyttämisen avustaminen voi olla osa myös sosiaalityöntekijän työtä, mutta vastaukset korostavat usean vastaajan mieltävän sen nimenomaan edunvalvojan työhön liittyväksi. Mielestäni tätä havaintoa korostaa juuri se, että tätä työtehtävää käytettiin erottavana tekijänä sosiaalityöntekijän ja edunvalvojan välillä, vaikka itse työtehtävän voisi suorittaa kumpikin ammattilainen.

Edunvalvojan roolia käsiteltiin myös vanhemman "sijaisena" toimimisena. Lapsen puhevallan käyttäminen on ensisijaisesti lapsen huoltajan tehtävä, mutta jos tätä ei nähdä lapsen edunmukaiseksi, puhevaltaa määrätään käyttämään edunvalvoja (LsL 417/2007, 22§). Tältä osin edunvalvoja todella toteuttaa muuten lapsen huoltajalle kuuluvaa oikeutta. Maria Ruegger (2001) on tutkinut lasten näkemyksiä edunvalvojista ja edunvalvonnasta julkisoikeudellisissa prosesseissa. Tutkimus on toteutettu puolistrukturoiduilla haastatteluilla, joihin osallistui 47 lasta, joiden oikeuskäsittely oli päättynyt alle kaksi kuukautta haastatteluista. Pyydettyä määrittelemään edunvalvojan roolia, lapset toivat useimmiten esille edunvalvojan kuuntelevan heitä ja selittävän heille oikeuskäsittelyyn liittyviä käytänteitä. Rueggerin tutkimus sijoittuu Iso-Britanniaan, joten tämä saattaa osaltaan selittää eroavuuksia lasten vastauksissa, sillä edellä mainittuja seikkoja ei tuotu esille saamieni vastausten joukossa. Saamissani vastauksissa määriteltiin enemmän sosiaalityöntekijän kuin edunvalvojan roolia. Pohdin, johtuiko tämä mahdollisesti kysymyksen asettelusta vai siitä, että sosiaalityöntekijän rooli, vastuu ja työtehtävät ovat lapsille selkeämpiä kuin edunvalvojan. Erona edunvalvojan ja sosiaalityöntekijän välillä mainittiin myös, se että edunvalvoja on pysynyt samana. Vastauksesta on pääteltävissä, että lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on vaihtunut asiakkuuden aikana kerran tai useamminkin. Vaihtuvuus on lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ja nuorten mielestä yksi lapsen osallisuutta ohittavista tekijöistä. (Hotari ym. 2013, 159–160). Luottamussuhteen rakentaminen ja sujuvan yhteistyön saavuttaminen vaatii aikaa (Percy-Smith 2006, 317),

jota ei ehdi syntyä, jos työntekijät pahimmillaan vaihtuvat niin usein, ettei tapaamisia ehditä järjestää lainkaan.

Vuorovaikutustyöskentely asiakkaan ja työntekijän välillä on identiteettejä rakentavaa. Osapuolet rakentavat toisilleen identiteettejä institutionaalisten ja kulttuuristen diskurssien kautta. (Timonen-Kallio 2010, 6.) Ann Head (1998) kirjoittaa Iso-Britannian kontekstista, kuinka lapsen edunvalvojan ja lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän välillä on jännite yhteneväisten pyrkimysten vuoksi. Kummankin tehtävään liittyy lapsen edun selvittäminen ja sen mukaan toimiminen. Edunvalvoja tapaa lasta vain rajoitetun ajan, kun taas sosiaalityöntekijällä voi olla pitkäkin yhteistyösuhde perheen ja lapsen kanssa. Edunvalvonta työ on kuitenkin nähty tarpeellisena tässäkin tilanteessa. Iso-Britanniassa on jopa todettu edunvalvonnan voivan suojaavan lasta huonosti toteutetulta sosiaalityöltä. Kuten Suomessa, myös Iso-Britanniassa lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän vastuulle kuuluu työskenteleminen lapsen lisäksi tämän vanhempien, sijaishuoltopaikan ja muun verkoston kanssa sekä lapsen hyvinvoinnin varmistaminen ja tarvittavien palveluiden hankkiminen. Edunvalvojan tehtävät keskittyvät ainoastaan lapseen ja tämän äänen kuulluksi tuomiseen päätöksenteon yhteydessä. Vaikka edunvalvoja toimii sosiaalityöntekijään verrattuna hyvin rajatusti, on yhteen asiaan keskittyminen nähty myös hyötynä edunvalvojayhteistyössä. (Head 1998, 192–193.) Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on siis vastuussa asiakkuusprosessista kokonaisuudessaan, kun edunvalvoja osaltaan vastaa tiettyyn tarpeeseen tietyssä kohtaa lastensuojeluprosessia. Lastensuojelun ammattilaisena sosiaalityöntekijän voidaan ajatella olevan enemmän osallisuuden ja suojelun välisessä jännitteessä, kuten Percy-Smith ja Thomas (2010) kuvaavat osallisuuden toista avainta. Tätä jännitettä he kuvaavat joko osallisuutta rapauttavaksi holhoamalla tai sitä rakentavaksi osallistamalla lasta hänen etunsa mukaisella tavallaan. Edunvalvonnalla voidaan mahdollistaa osallisuuden rakentamista prosessissa, jossa päämääränä on lapsen suojeleminen ja hänen etunsa mukaisten päätösten tekeminen. Lansdownin (2010, 20) konsultaatiotason osallisuutta kuvataan sopivaksi menetelmäksi selvittää lapsen mielipidettä tilanteissa, joissa tehdään päätöksiä lapsen asioista, lapsen mielipide on osana oikeuskäsittelyä sekä tutkimusta ja kehitystyötä tehdessä. Koska konsultaatiotason osallisuudessa valta säilyy aikuisilla, on tämä myös keino suojella lasta liialta kuormittumiselta. Toisaalta lapsen osallisuus on myös hänen suojelemaan silloin, kun hänen mielipidettään ja kokemuksiaan kunnioitetaan ja niiden perusteella osataan

kohdentaa oikeita tukitoimia (Lansdown 2020, 5). Osallisuuden neljännellä polulla lapsi otetaan osalliseksi itse prosessiin niin, että hänen mielipiteensä tulee huomioonotetuksi muutenkin kuin ainoastaan osana itse päätöksentekoa (Shier 2001). Lansdown (2010) kuvaa tätä yhteisosallisuuden käsitteellä, jossa lapsi on aktiivinen toimija aikuisen rinnalla läpi päätöksentekoprosessin. Tällöin lasten mielipiteet eivät ainoastaan vaikuta päätöksen lopputulemaan, vaan myös siihen millä tavalla tarvittavaa selvitystyötä tehdään. (Lansdown 2010, 20.)

5.2 Edunvalvojan ja lapsen tapaamiset

Edunvalvojan tehtävänä lastensuojeluprosessissa on usein turvata lapsen etua tai käyttää hänen puhevaltaansa. Edunvalvojan työn sisältöä ei ole tarkasti määriteltä, jonka vuoksi työskentely voi olla vapaamuotoista ja jokaiselle lapselle yksilöllisesti rakennettua (Marjomaa ym. 2010, 30). Lapsen näkeminen, lapsen kanssa kohtaaminen ja lapsen rooli arvioijana ovat elementtejä prosessi- ja kohtaamisosallisuutta rakennettaessa (Muukkonen 2013, 167). Elementtejä on yhteensä seitsemän, mutta nämä kolme liittyvät mielestäni kiinteimmin edunvalvojan ja lapsen tapaamisiin. Tapaamiset ovat siis keino edunvalvojalle toteuttaa tehtävänsä, joka edellyttää lapsen mielipiteen selvittämistä sekä lapselle ne ovat keino päästä osalliseksi lastensuojeluprosessiin liittyvään päätöksentekoon. Lasten osallisuuskokemusten kannalta mielenkiintoisena pidän sitä, kuinka tapaamisia edunvalvojan ja lapsen välillä oli toteutettu ja mitä mieltä lapset olivat näistä tapaamisista.

5.2.1 Tapaamisten toteutus

Lasten ja edunvalvojan tapaamisten kannalta tärkeitä elementtejä ovat yksityisyys ja turvallisuus. Edellä mainitussa tutkimuksessa lapset kertoivat tapaavana edunvalvojaansa kotona, sijaishuoltopaikassa, koulussa, ravintoloissa ja puistoissa. Koti tai sitä vastaavat asuinpaikat nousivat kaikista mieluisimmiksi paikoiksi tavata edunvalvojaa. (Ruegger 2001, 139.) Kyselyssä halusin kartoittaa, missä juuri kyselyyni vastaavat lapset ja nuoret tapaavat edunvalvojaansa. Lasten ja edunvalvojen tapaamisista kysyttäessä vastausvaihtoehtoina olivat ”siellä missä asun”, ”edunvalvojan työhuoneella”, ”ulkona”, ”kahvilassa tai vastaavassa paikassa”, ”koululla” ja ”muualla, missä?”. Vastausvaihtoehtoista oli

mahdollisuus valita useampia ja vastauksia tuli yhteensä 26 kappaletta. Vastauksista 11 (78,57 %) kertoi vastaajan tapaavan edunvalvojan kanssa omassa asuinpaikassaan. Asuinpaikka voi tässä tapauksessa olla joko lapsen koti vanhempien luona tai sijaishuolto paikka kuten sijaisperhe, ammatillinen perhekoti tai lastensuojelulaitos. Asuinpaikan jälkeen eniten vastauksia sai kahvilassa tai vastaavassa paikassa tapaaminen, jonka valitsi kahdeksan (57,14 %) vastaajaa. Ulkona tapaaminen sai kolme (21,43 %) vastausta ja saman verran kerrottiin tapaamisten järjestyvän muualla. ”Muualla, missä?” vaihtoehdon valinneet vastaajat kertoivat tapaamisten tapahtuvan lastensuojelun toimistolla, palaverissa ja edunvalvojan kotona ja mökillä. Koululla edunvalvojaa kertoi tapaavansa vain yksi vastaaja, eikä kukaan vastannut tapaavansa edunvalvojaa hänen työhuoneellaan. Huomioon otettavaa on, ettei kaikilla edunvalvojilla ole omaa työhuonetta, jossa he järjestäisivät tapaamisia. Yhteistyökumppanini SOCOM:in erikoissuunnittelijan kanssa käymän keskustelun perusteella päädyimme kuitenkin lisäämään tämän vaihtoehdon, sillä hänen tiedossaan oli, että jotkut edunvalvojat toteuttavat tapaamisiaan tälläkin tavalla.

Edunvalvojien ja lasten tapaamisista halusin myös kuulla vastaajien vapaasti kertovat mitä he olivat tapaamisilla yleensä edunvalvojan kanssa tehneet. Mielenkiintonani oli, kuinka vastaajat kertovat tapaamisista ja oliko heidän mieleensä jäänyt erityisesti jokin tietynlainen tapaamiskerta. Kyselyyn yhteensä tulleista neljästätoista vastauksesta kolmetoista vastaajaa vastasi tähän kysymykseen. Useat kertoivat tapaamisiin liittyen juttelun lisäksi syömistä ja kahvilassa käyntiä. Yleisesti vastauksissa korostui toiminnallisten tapaamisten kuvaus. Tunnistan, että sosiaalityöntekijä voi yhtä lailla tavata lasta toiminnallisissa merkeissä toimiston tai lapsen asuinpaikan ulkopuolella, mutta nostan nyt esille aineistostani nousseita kertomuksia edunvalvojan ja lapsen tapaamisista. Vastaajat kertoivat tapaamisten sisältäneen esimerkiksi ruoanlaittoa, kalastusta, veneilyä tai ajan viettoa edunvalvojan luona, joka korostaa edunvalvojan mahdollisuuksia tavata lasta mielikuvituksellisesti ja virka-ajan ulkopuolella. Yhteinen tekeminen rakentaa vuorovaikutusta ja luo kuvaa siitä, että edunvalvoja on paikalla juuri lasta varten. Myös edunvalvojan kanssa autoajelulla käynti ja leikkiminen mainittiin. Leikkiminen nousi esille myös Rueggerin (2001, 139) tutkimuksessa, jossa se koettiin edunvalvojan tapana näyttää kiinnostusta lapseen yksilönä. Muutamassa vastauksessa avattiin myös tarkemmin, minkälaisista teemoista he olivat edunvalvojansa kanssa tapaamisilla keskustelleet, jolloin

esille tuli keskusteleminen vastaajan omista asioista kuten itsenäistymisestä, kotitilanteesta ja huostaanotosta sekä keskustelu lastensuojeluprosessin ulkopuolelta liittyen esimerkiksi maailman tilanteeseen ja politiikkaan. Kahdessa vastauksessa näkyi vastaajan tyytymättömyys tapaamisiin joko sen vuoksi että tapaamisia oli ollut vasta yksi tai sitten vastaaja kertoi epämiellyttäväksi kokemastaan tapaamisesta.

Lapsen tukeminen mielipiteen ilmaisuun on osallisuuden vahvistamisen toisen polun tavoite. Osallisuutta voidaan tukea esimerkiksi sellaisten aktiviteettien kautta, jotka tukevat lapsen mielipiteen ilmaisua. Tämä perustuu siihen, että osallistaja ymmärtää syitä siihen, minkä vuoksi lapsi ei haluaisi avata näkemyksiään hänen kanssaan työskentelevälle aikuiselle. Aikaisempi kokemus kuulluksi tulemattomuudesta, mielipiteen huomioonottamattomuudesta tai ujous voivat olla syitä lapsen osallistumattomuudelle. Aikuisen tehtävänä on tukea lasta pääsemään näiden esteiden yli luomalla osallisuudelle suotuisat puitteet. (Shier 2001, 112.) Lasta voi kannustaa osallisuuteen ilmaisemalla hänen mielipiteidensä olevan arvokkaita ja kuuntelemisen arvoisia. Aikuisen tulee luoda turvallinen tila, jossa lapsi voi kertoa mielipiteensä ilman pelkoa rangaistuksesta. (Lansdown 2020, 7.) Tämä osallisuuden toisen polun ajatus lasten tukemisesta mielipiteensä ilmaisuun (Shier 2001) liittyy ajatukseen konsultaatiotason osallisuudesta (Lansdown 2010). Konsultaatiotason osallisuus on aikuisjohtoista ja sen tavoitteena on saada tietoa lapsen mielipiteestä. Lasten mielipiteet nähdään tärkeänä osana päätöksentekoprosessia, mutta valtaa ei tällä osallisuuden tasolla kuitenkaan jaeta lapsille. (Lansdown 2010, 20.) Myös osallisuuden seitsemäs avain viittaa aikuisten rooliin osallisuudessa dialogisuuden rakentajina (Percy-Smith & Thomas 2010). Edunvalvoja voi yrittää tukea lasta osallisuuteen esimerkiksi huomioimalla lapselle mieluisat kommunikaatiotavat antamalla lapsen esimerkiksi piirtää ajatuksiaan tai kertoa niitä leikin kautta. Jollekin lapselle voi olla helpompaa kertoa mielipiteistään yhteisen harrastuksen parissa ja saamiensa vastausten perusteella edunvalvojan olivat toteuttaneet tätä ajatusta.

5.2.2 Lasten ja nuorten mielipiteitä tapaamisista edunvalvojan kanssa

Yleisesti vastaajat olivat osallistuneet edunvalvojan tapaamisiin mielellään. Kaikki osallistujat vastasivat kysymykseen siitä, ovatko he osallistuneet mielellään edunvalvojan tapaamisille. Vastausvaihtoehdot asettuvat viidelle portaalle seuraavasti: 1. Todella mielelläni, 2. mielelläni, 3. en mielelläni, 4. en haluaisi tavata lainkaan, 5. en osaa sanoa. Jokaisessa vastausvaihtoehdoissa oli myös vastausvaihtoehtoa ilmentävä emoji eli hymynaama (ks. liite 2). Ainoastaan kahteen ensimmäiseen vastausvaihtoehtoon tuli vastauksia. Vastaajista 10 (71,43 %) kertoivat osallistuvansa tapaamisiin mielellään ja neljä vastaajaa (28,57 %) mielellään. Sama ilmiö toistui kysymyksessä, jossa kartoitettiin vastaajien toiveita tapaamisten määrästä. Kysymykseen saaduista 13:ta vastauksesta seitsemän (53,85 %) vastasi että on tyytyväinen nykytilanteeseen ja kuusi (46,15 %) haluaisi enemmän tapaamisia. Vastausvaihdot ”haluaisin vähemmän tapaamisia”, ”en haluaisi enää tavata” ja ”en osaa sanoa” eivät saaneet yhtään vastausta. Vastaajista selkeä enemmistö koki tapaamiset edunvalvojan kanssa tärkeinä. Todella samaa mieltä tästä asiasta oli 43 % ja samaa mieltä 36 %. Erimieltä oli 7 % ja 14 % ei osannut sanoa pitikö tapaamisia tärkeinä. Vastauksissa näyttäytyy yleisesti tyytyväisyys tapaamisiin, sekä niiden sisältöön että määrään. Huomattavaa kuitenkin on, että lähes puolet vastaajista toivoisi enemmän tapaamisia edunvalvojansa kanssa. Koska osallistajina toimivat yleensä aikuiset, olisi tärkeää kuunnella lasten tarpeita ja panostaa läheisen suhteen luomiseen. Fitzgerald ym. (2010) toteavat jaetun päämäärän ja ymmärryksen muodostuvan vain dialogisuuden kautta, joka on Percy-Smithin ja Thomasin (2010) seitsemännen osallisuuden avaimen sanoma. Aikuisten tulee tarvittaessa olla valmiita myös muuttamaan suunnitelmiaan, eli heiltä vaaditaan joustavuutta lapsen osallisuutta tukiessa (Kränzl-Nagl & Zartler 2010, 170). Joustavuutta vaaditaan esimerkiksi silloin, jos suunniteltu tapa osallistaa lasta kertomaan mielipiteensä ei ole lapselle sopiva ja aikuisen täytyy pohtia uudenlaisia tapoja tukea lasta mielipiteensä ilmaisemiseksi.

5.3 Kokemus edunvalvonnasta

Tässä osiossa keskityn erityisesti vastaamaan toiseen tutkimuskysymykseeni osallisuuden kokemuksista aineistossani. Lasten osallisuuden keskiössä on lasten mahdollisuus ilmaista itseään ja tulla kuulluksi aikuisten taholta (Malone ja Hartung 2010). Lähestyn osallisuuden kokemuksia analysoimalla lasten ja nuorten vastauksia heidän mielipiteitään

saamastaan edunvalvonnasta sekä esittelen, millaista hyvä lapsen edunvalvonta olisi heidän mielestään.

5.3.1 Tyytyväisyys edunvalvontaan

Kokemusta edunvalvonnasta aloitettiin kartoittamalla vastaajien yleistä tyytyväisyyttä edunvalvontaansa. Kaikki 14 vastaajaa vastasivat kysymykseen ja vastaukset jakautuivat lähes kaikille vastausvaihtoehdoille. Todella tyytyväisiä edunvalvontaansa kokivat olevansa 29 %, tyytyväisiä 43 %, ”tyytymätön”-vaihtoehtoon ei tullut vastauksia, mutta ”en ole ollut lainkaan tyytyväinen”-vaihtoehdon valitsi 14 % vastaajista. Kaksi vastaajaa, eli 14 %, valitsi ”en osaa sanoa”-vaihtoehdon. Tässäkin kysymyksessä vastausvaihtoehtoja selkeyttämään oli valittu kuhunkin vastausvaihtoehtoon sopivat emoji. Seuraavassa kysymyksessä vastaajia pyydettiin kertomaan vapaasti, miksi he olivat valinneet juuri sen vastausvaihtoehdon. Puolet, eli seitsemän vastasi tähän kysymykseen. Tyytyväisyyteen liittyen kerrottiin valintaan vaikuttaneen edunvalvojan piireiden kuten hauskuuden ja mukavuuden sekä työtehtävänsä hyvin suorittamisen asioista huolehtimisen sekä helpon tavoitettavuuden näkökulmasta. Muut vastaukset perustelivat valintaansa ”koska olen tyytyväinen” tai ”koska en ole tyytyväinen” tyylisillä vastauksilla. Eräässä vastauksessa kuvailtiin myös edunvalvojasta olevan ”hyvä fiilis”. Vastauksissa näkyi siis vastaajien kokemat tunteet tai tunnelma edunvalvojaan liittyen sekä se, kuinka edunvalvoja oli heidän asiaansa hoitanut.

Lastensuojelujärjestelmää on kritisoitu siitä, ettei se tarjoa lapsille ja nuorille riittävän osallistavaa tukea (Timonen-Kallio 2010, 7). Vastaukset kysymykseen siitä, onko edunvalvoja auttanut vastaajaa ymmärtämään hänen lastensuojeluasiansa, olivat pääosin positiivisia. Kaikki vastasivat kysymykseen ja heistä 72 % vastasi edunvalvojan auttaneen lastensuojeluasian ymmärtämisessä. 22 % vastasi kysymykseen kieltävästi ja yksi vastaaja ei osannut sanoa mielipidettään. Tämä tulos on mielestäni merkittävä lasten osallisuuden näkökulmasta, sillä ollakseen osallisena lapsen täytyy tietää minkä osalliseksi hän pyrkii (Fitzgerald ym. 2010, 301). Lastensuojeluasian tai lastensuojeluprosessin selventäminen ei ole van edunvalvojan tehtävä, sen voidaan itseasiassa ajatella kuuluvan lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Saamieni vastausten perusteella tulee näkyväksi, kuinka edunvalvonta voi merkittäväällä tavalla lisätä lasten osallisuutta myös tiedon jakamisen, eikä ainoastaan tiedon hankkimisen myötä. Maria Rueggerin (2001) tutkimuksessa tulokset

olivat pääosin positiivisia koskien lasten tyytyväisyyttä saamaansa edunvalvontaan. Lapset toivat esille kokevansa tulleen kuulluksi ja edustetuksi oikeudessa. Haastatteluissa tuli kuitenkin esille, etteivät lapset aina olleet saaneet tarpeeksi tietoa prosessin kulusta ja siitä, kuka vaikuttaa oikeuden päätökseen milläkin tavalla. Haasteita loi esimerkiksi se, että edunvalvoja lapsen edustamisen lisäksi antaa myös oman mielipiteensä oikeudelle. Lapset ja nuoret ovat kokeneet osallisuutta heikentäväksi sen, jos työntekijä näkee osallisuuden ainoastaan lakisääteisenä kuulemisena (Hotari ym. 2013, 160). Toisaalta edunvalvoja koettiin puolueettomana ja reiluna osapuolena.

5.3.2 Osallisuuden kokemukset edunvalvonnassa

Osallisuuden kuudes avain on kaikkien osallisuuden vaiheiden huomaaminen. Ajatus korostaa siis sitä, että lopputuloksen lisäksi merkityksellistä on olla osa prosessia. (Percy-Smith 2010.) Lapsen yksilöllisyys vaikuttaa prosessiin ja se saa näkyä myös lasten kokemuksissa osallisuudesta. Shierin (2001) kolmannella osallisuuden polulla lapsen näkemykset otetaan huomioon. Tarkoituksena on tukea lapsen toimijuutta ja hänen äänensä kuulluksi tulemistä osallisuuden kolmannen avaimen tavoin (Percy-Smith & Thomas 2010).

Seuraavaksi läpikäyn vastaajien kokemuksia siitä, millaisissa asioissa he ovat kokeneet edunvalvojan ottaneen huomioon heidän mielipiteensä. Vastauksia tähän saapui kymmenen kappaletta. Neljä vastaajaa kertoi kokeneensa edunvalvojan ottaneen heidän mielipiteensä huomioon kaikissa tai lähes kaikissa asioissa. Yksi vastaaja kertoi, ettei edunvalvoja ollut ottanut hänen mielipidettään huomioon vielä missään asiassa. Etsiessäni yhteyttä tämän mielipiteen ja muiden vastausten välillä, havaitsin että tähän saattoi vaikuttaa se, että edunvalvojan käytös oli koettu epäkunnoittavana tai tapaamisia oli ollut vasta yksi. Aineistosta ei ole mahdollista linkittää vastauksia tiettyyn vastaajaan, joten voi myös olla, ettei huomioon ottamisen kokemuksen takana ole lainkaan nämä tekijät. Kuulluksi tuleminen ja onnistunut osallistuminen kuitenkin linkitetään usein onnistuneeseen vuorovaikutussuhteeseen, joka puolestaan rakentuu ajan saatossa luottamukselliseksi ja osallisuutta edistäväksi (Percy-Smith & Thomas 2010 ja Lansdown 2010.)

Vastauksissa, joissa vastaajat avasivat ajatuksiaan yksityiskohtaisemmin, nousi esille useamman kerran edunvalvojan ottaneen heidän mielipiteensä huomioon asumiseen

liittyvissä asioissa. Lastensuojelulain nojalla määrätyn edunvalvojan tehtävänä on valvoa lapsen etua vain lastensuojeluasiassa ja lapsen asuminen voi olla merkittävä asia lapsen lastensuojeluprosessia esimerkiksi huostaanoton kohdalla. Lapsen asumisesta päättää kuitenkin tilanteesta riippuen lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä, johtava viranhaltija tai hallinto-oikeus (Lastensuojelulaki 417/2007, §43, §44). Edunvalvojan kerrottiin ottaneen vastaajan mielipiteen huomioon myös raha-asioissa sekä hallinto-oikeuden selvityksessä. Edunvalvoja voidaan määrätä käyttämään lapsen puhevaltaa huoltajan sijaan hallinto-oikeuden käsittelyssä (Laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa 808/2019, 26§, 28§).

Tässä osiossa kysyin myös vastaajien mielipidettä siitä, liittyikö edunvalvojaan heidän mielestään joitakin huonoja puolia. Puolet vastaajista ei kokenut edunvalvojaan liittyvän huonoja puolia, 29 % ei osannut sanoa. 22 % vastasi kysymykseen myöntävästi ja heitä pyydettiin seuraavassa vastauksessa kertomaan tarkemmin, millaisia huonoja puolia he näkivät edunvalvojaan liittyvän. Vastaukset olivat hyvin erilaisia. Yhdessä vastauksessa todettiin kaiken olevan edunvalvojaan liittyen huonoa. Yhdessä vastauksessa toivottiin enemmän tapaamisia. Yhdessä vastauksessa kerrottiin edunvalvojan huonoja puolia olevan puheen keskeyttäminen, kuuntelun puute ja vastaan väittäminen, joka nähtiin epäkohteliaana käytöksenä.

Seuraavaksi tuon esille vastaajien itse kirjoittamia toiveita edunvalvontaan liittyen. Lapset ja nuoret ovat tässä vastanneet kysymykseen ”millaista on mielestäsi hyvä lapsen edunvalvonta?”. Vastauksia tuli 11 kappaletta ja niistä kahden sisältö oli, ettei vastaaja tiennyt mielipidettään vastaukseen. Esittelen tämän kysymyksen muut vastaukset sitaattimuodossa niiden autenttisuuden säilyttämiseksi.

”En osaa sanoa riippu lapsesta”

”4 kertaa tapaaminen kuussa ja hyvä käytös”

”luottamus, keskustelu mahdollisuus”

”se että edunvalvoja tuntee lapsen”

”pitää osata olla rehellinen ja pitää osata kuunnella”

”iloista ja sosialisutta”

”kuunteleva”

”kuuntelee lasta ja hänen mielipiteitä”

”välittämistä ja yhteistyön haluamista, lähimmäisyyttä ja rakkautta”

Kuuntelemisen tärkeys nouse esille useissa vastauksissa. Kuuntelemista kuvataan taitona ”pitää osata kuunnella” sekä ominaisuutena ”kuunteleva”. Kuunteleminen on keino ymmärtää lasten kokemuksia, joka taas on edellytys lapsen suojelemiselle. Lapsen suojeleminen on käsitetty aikuisten taholta lapsiin kohdistuvaksi toiminnaksi, kun taas ajatus lapsen osallisuudesta suojeleensa olisi sivistyneempi ajatella lastensuojelua nykypäivänä. Tällöin aikuisten tehtävänä on suojella lasta kuuntelemalla ja kunnioittamalla lapsen kertomaa, joka myös voimaannuttaa lasta osallistumaan omaan asiaansa, kuten lastensuojeluprosessiin. (Lansdown 2006, 149). Shier (2001) kirjoittaa kuuntelemisesta osallisuuden ensimmäisellä polulla, mutta muiden vastauksien perusteella lapset ja nuoret kaipaavat kuuntelun rinnalle keskustelua. Yhdessä vastauksessa mainittu ”keskustelun mahdollisuus” kuvaa mielestäni Shierin (2001) kuvaamaan osallisuuden toista polkua, jossa aikuinen tukee lasta mielipiteensä ilmaisemisessa, esimerkkinä tästä voisi olla virittää keskustelu ja kannustaa lasta osallistumaan siihen. Lapsen osallistaminen hänelle sopivilla tavoilla edellyttää lapsen tuntemista, jota yksi vastaaja piti hyvänä edunvalvontana. Kuuntelu on hyvä tapa oppia tuntemaan lasta ja toimimaan tavoilla, jotka kunnioittavat hänen näkemyksiään (Lansdown 2006, 149). Vastauksissa hyvään edunvalvontaan liitettiin myös edunvalvojan ominaisuuksia, kuten myös edunvalvojan parhaita puolia käsittelevässä kysymyksessä ilmeni. Hyvään edunvalvontaan liitettiin vastauksessa adjektiiveja ”iloinen”, ”sosiaalinen”, ”rehellinen” sekä jonkinlaista tekemistä tai olemista kuvaavia termejä ”hyvä käytös”, ”lähimmäisyys”, ”rakkaus”, ”välittäminen” ja ”yhteistyön haluaminen”. Näistä viimeinen kuvaa mielestäni juuri sitä aikuisen roolia lapsen osallisuudessa, josta Percy-Smith ja Thomas (2010) kirjoittavat osallisuuden seitsemännessä avaimessa ja jota Shier (2001) korostaa polkumallissaan. Kuten aiemmin mainitussa keskustelun mahdollisuuden rakentamisessa, aikuisten vastuulla on luoda tilaa osallisuudelle ja yhteistyölle (Percy-Smith & Thomas 2010, 363). Erityisesti lastensuojeluasioissa ammattilaisten tehtävänä on luoda lapselle mahdollisuuksia osallistua sekä kannustaa heitä mielipiteidensä esiintuomiseen (Timonen-Kallio 2010, 6–7). Yhdessä vastauksista on tuotu esille merkittävä seikka siitä,

kuinka kokemukset ovat aina henkilökohtaisia ja täten myös hyvä edunvalvonta voi tarkoittaa eri asioita eri lapsille.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tulokset omasta aineistostani viittaavat yleiseen tyytyväisyyteen edunvalvontaan liittyen. Samankaltaisia tuloksia on saatu tutkimuksissa, joihin olen tutkielman aikana viitannut; edunvalvontaa saaneet lapset kokivat tulleeensa kuulluksi paremmin kuin lapset, jotka saivat ainoastaan oikeudellista neuvontaa ja edustusta (Bilson & White 2005) ja edunvalvontaan oltiin pääosaltaan tyytyväisiä (Ruegger 2001; Stötzel & Fegert 2006). Lapset kokivat tulleeensa kuulluksi, tuetuiksi ja että edunvalvojan kautta heidän mielipiteensä tuli kuulluksi myös oikeuskäsittelyssä. Lapsen mahdollisuus käydä läpi omaa tilannettaan edunvalvojan kanssa, joka usein koettiin puolueettomana osapuolena, nähtiin helpottavan myös epämieluisien lopputulemien hyväksyntää. Tässä kohtaa prosessissa osallisena olemisella oli selvästi positiivisia vaikutuksia. (Ruegger 2001.) Stötzel & Fegert (2006) tekemässä tutkimuksessa lasten edunvalvonnasta Saksassa edunvalvojan rooli näyttäytyi lapsen informoijana ja tyytyväisyyteen edunvalvonnasta vaikutti lapsen tukeminen ja lapsen mielipiteen esittäminen läpinäkyvästi oikeuskäsittelyssä. Edunvalvojan roolikuvauksissa korostuivat oikeusprosessiin liittyvät työtehtävät enemmän kuin omassa aineistossani. Tästä havainnosta kirjoitin edunvalvojan roolia käsittelevässä analyysikappaleessa, jossa vertasin tuloksia Maria Rueggerin (2001) Iso-Britanniaan sijoittuvaan tutkimukseen, jossa edunvalvojan rooli oikeuskäsittelyssä korostui lasten vastauksissa enemmän kuin omassa aineistossani. Tämä voi liittyä myös kansainvälisiin eroihin edunvalvontajärjestelmiin liittyen (ks. *guardian ad litem*).

Ajattelen lapsen kanssa työskentelevällä edunvalvojalla olevan oikeudellisen osaamisen lisäksi taitoa tukea lasta ilmaisemaan mielipiteitään. Aikuisen vastuulla on tunnistaa ne syyt, miksi lapsi voi arastella mielipiteensä kertomista ja pohtia juuri tälle lapselle sopivia tapoja ilmaista mielipiteensä (Shier 2001). Aineistostani nousi esille useita erilaisia, luovia ja lasta osallistavia tapoja toteuttaa edunvalvojan ja lapsen välisiä tapaamisia. Lapsen voi olla

luontevaa ilmaista ajatuksiaan esimerkiksi leikin tai muun yhteisen puuhan lomassa. Kun lapsen mielipiteestä saadaan käsitys, voidaan se ottaa huomioon ja toteuttaa lapsen oikeutta hänen äänensä kuulemiseen ja toimijuuteen (Shier 2001, Percy-Smith & Thomas 2010). Parhaimmillaan lapsi pääsee osallistumaan tavoilla, jotka tukevat hänen autonomisuuttaan ja osallisuudesta tulee lapsilähtöistä (Percy-Smith & Thomas 2010, Lansdown 2010).

Edunvalvojan työhön kuuluu lapsen tapaamisia, joiden myötä rakennetaan luottamuksellista suhdetta. Kohtaaminen nousi merkitykselliseksi osaksi lasten osallisuutta lastensuojelussa. Lapset odottivat aikuiselta läsnäoloa sekä avointa ja luottamuksellista työskentelyä. Kuulluksi tuleminen ja osallisuus näyttäytyivät edellytyksinä tulokselliselle työlle. Aineistoni perusteella lapset toivovat kuuntelua ja heidän mielipiteidensä huomioon ottamista. Hyvän edunvalvonnan edellytyksenä nähtiin lapsen tunteminen. Iso osa vastaajista toivoi enemmän tapaamisia edunvalvojansa kanssa ja tapaamismäärät tulivat esille myös lasten mielipiteissä hyvästä edunvalvonnasta. Näiden vastausten pohjalta ajattelen, että lapsen riittävät tapaamiset määrällisesti sekä myös niiden laatu ovat avainasemassa lapsen kuunteluun, tutustumiseen sekä näin ollen myös lapsen osallisuuden toteutumiseen ja hänen mielipiteensä huomioon ottamiseen. Muukkonen (2013) nimeää kohtaamisajan määrän ja kohtaamisajan laadun prosessi- ja kohtaamisosallisuutta rakentaviksi elementeiksi. Tapaamisten laadulla tarkoitetaan tässä yhteydessä kohtaamista niin, että lapsi on sen keskiössä tiedon tuottajana, käsittelijänä ja palauttajana (Muukkonen 2013, 167). Kohtaamisosallisuus rakentuu dialogisuuden kautta (Muukkonen 2013, 167) ja se vaatii aikaa, tilaa ja taitoa Bardy ja Heino (2013, 21).

Hyvää edunvalvontaa kuvaillessa kyselyyni vastanneet lapset toivat esille myös edunvalvojan piirteitä ja käytöstä, kuten rehellisyys, iloisuus ja välittäminen. Nämä piirteet kielivät mielestäni kohtaamisesta. Myös Stözel ja Fegert (2006) kertovat heidän tutkimuksessaan lasten tuovan tyytyväisyyttään esille kuvailemalla edunvalvojan piirteitä kuten ystävällisyyttä. Toisaalta myös tyytymättömyyttä kuvaillessa lapset toivat esille edunvalvojan piirteitä kuten myös omassa kyselyssäni, jossa edunvalvojan epäkohtelias käytös koettiin huonoksi puoleksi edunvalvonnassa. Edunvalvojan piirteiden lisäksi tutkimuksissa ajanpuute tai muut vaikeudet lapsen mielipiteen esittämisessä sekä luottamuksen rikkominen (Ruegger 2001) mainittiin tyytymättömyyden kokemuksiin

vaikuttavina tekijöinä (Stötzel & Fegert 2006). Rueggerin (2001) tutkimus toi esille, kuinka lapsilla saattoi olla oikeuskäsittelyyn liittyen vaikeuksia ymmärtää päätökseen johtaneita syitä. Lapset kokivat turhautumista erityisesti lapsen kannalta merkittävään päätöksentekoon liittyen, sillä edunvalvoja ja tuomioistuin koettiin voimattomaksi päättämään tarpeeksi tarkasti lapsen kasvuun ja kehitykseen vaikuttavista asioista. Muita lasten osallisuuden toteuttamisen esteitä voivat olla lapsen tiedon väheksyminen suhteessa aikuisen tietoon, aikuisten vallankäyttö, vaihtuvuus ja yhteistyön puute. (Hotari ym. 2013, 159–160).

Lastensuojelussa edunvalvonta on osa prosessia, jossa tehdään päätöksiä lapsen elämään liittyen. Vaikka edunvalvojan ja edunvalvottavan tapaamisissa pyrittäisiinkin lapsilähtöisyyteen, pohdin, onko edunvalvonta lastensuojeluprosessissa kuitenkin enemmän konsultoivaa niin, että tavoitteena on saada lapsen mielipide tueksi päätöksentekoon, josta vastuussa ovat aina aikuiset ja ammattilaiset, kuten sosiaalityöntekijä tai hallinto-oikeuden tuomari. Palaan tähän liittyen takaisin ajatukseen suojelun ja osallisuuden välisestä jännitteestä, joka vaikuttaa lasten osallisuuteen läpi yhteiskunnan. Konsultointi voi olla keino suojella lasta, verrattuna sellaisiin osallisuuden muotoihin, joissa lapsille annetaan enemmän valtaa ja sitä myöskin myös vastuuta (Lansdown 2010). Lastensuojeluprosessissa ajankohtaista on arvioida suojelun tarvetta suhteessa osallisuuteen, jolloin suojelun tarve voi nousta osallisuutta korkeammalle. Näen ikätasoisena osallisuuden esimerkkinä siitä, että lasta täytyy suojella sellaiselta osallistumiselta, jonka ei nähdä olevan hänen etunsa mukaistaan. Lapsen edun mukaista ei esimerkiksi aina ole istua jokaisessa istunnossa tai palaverissa, jolloin lapsen osallisuutta tulee tukea toisenlaisilla tavoilla, kuten erillisillä tapaamisilla edunvalvojan kanssa. Liikkuminen osallisuustasolta toiselle tulee ajankohtaiseksi lapsen kykyjen kehittyessä. Lastensuojelulaki (417/2007, 20§) painottaa lapsen ikä- ja kehitystason huomioonottamista hänen toiveitaan ja mielipiteitään kuultaessa. Kun lapsi kehittyy, aikuisten tulee jakaa vastuitaan lasten kanssa. Haasteena onkin aikuisten käsitykset lasten kyvyistä ja valmiuksista, sillä jo nuorilla lapsilla on käsitys omasta tilanteestaan ja valmiuksia tuoda esille mielipiteitään, jos heille annetaan siihen mahdollisuus. Tämä pätee myös lasten kykyyn kehittää strategioita oman suojelunsa suhteen, vaikka tämä nähdään usein ainoastaan aikuisten kykyjä vastaavana toimintana. (Lansdown 2006, 140–141). Liiallinen suojeleminen voi kuitenkin rapauttaa lapsen mahdollisuuksia muodostaa mielipidettään oman

etunsa mukaisista päätöksistä, jos lapsi ei saa siihen tarvittavia tietoja (Lansdown 2006, 147). Lastensuojeluprosessissa valikoiva tiedonantaminen voi kuitenkin olla välttämätön keino suojella lasta, jonka vuoksi lopullinen päätöksenteko jää aikuisille. Aikuisten velvollisuus on arvioida, millainen osallisuus on lapsen edun mukaista missäkin tilanteessa, sillä liiallinen osallisuus ja vastuun kanto on lapselle haitallista (Lansdown 2006, 149). Aikuiset voivat kuitenkin kantaa velvollisuutensa ja silti kunnioittaa lapsen oikeutta osallisuuteen luomalla turvallisia tapoja ja ympäristöjä lapselle osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon (Lansdown 2006, 148), esimerkiksi lapsen osallisuutta kunnioittavan edunvalvonnan keinoin.

Kuten aiemmin mainitsin konsultointitason osallisuudesta osana lapsen suojelua (Lansdown 2010), näen tämän suojelun tarpeen nousevan lastensuojeluprosessissa myös Shierin (2001) viidettä osallisuuden polkua vastaan, jossa valtaa jaetaan aikuisilta lapsille. Tällainen vallan osittainen luovuttaminen voidaan nähdä lapsen autonomian ja itsemääräämisoikeuden mahdollistajana, kuten Percy-Smith ja Thomas (2010) määrittävät osallisuuden viidennen avaimen. Lastensuojeluprosessissa, jossa edunvalvoja on nähty tarpeelliseksi, on vallan antaminen itse suojelun kohteelle mahdollisesti haitallistakin. Toisaalta pohdin, voitaisiinko suhteessa edunvalvontaan ajatella, että yhteis- tai lapsilähtöinen osallisuus (Lansdown 2010) toteutuu jo siinä, että lapsi saa itse määrittää missä ja miten hänen mielipidettään selvitetään vaikuttamalla esimerkiksi edunvalvojan tapaamisten sisältöön. Aineistoni perusteella tapaamisten sisältö vaikutti suurelta osin lapsilähtöiseltä leikin, ruoan laittamisen ja kahvilassa käymisen kaltaisten aktiviteettien toistuksessa useammassa vastauksessa. Toisaalta valta-asetelma aikuisen ja lapsen tai ammattilaisen ja asiakkaan välillä ei koskaan katoa, sillä lastensuojelussa tapahtuva osallistuminen ei ole koskaan tasa-arvoista tai neutraalia (Hotari ym. 2013, 157).

Lasten osallisuuden haasteena on edelleen se, että lapsen mielipiteet jäävät käsittelyissä aikuisten mielipiteiden jalkoihin. Osaltaan tähän vaikuttaa se, että edunvalvoja suorittaa kaksoistehtävää esittäessään lapsen mielipiteen, mutta myös oman mielipiteensä lapsen edunmukaisesta päätöksestä. Tällöin lapsen mielipide voisi nousta paremmin esille myös oikeuskäsittelyissä. Lapsen edun varmistaminen kuuluisi lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. (Bilson & White 2005, 235–237.) Sekä Ruegger (2001) että Bilson ja White (2005) näkevät edunvalvontaa tarvitsevien lasten voivan hyötyä edustajasta, joka

keskittyisi ainoastaan lapsen mielipiteen edustamiseen ja lapsen edun valvonta kuuluisi toiselle taholle.

Tutkimuksessa edunvalvoja nähtiin lapsen oikeuksien puolustajana ja lapsen toiveiden edustajana. Aineistossani tähän viittasivat lasten kertoma siitä, kuinka tapaamisilla oli keskusteltu lapsen asioista ja lapsen asioista huolehtiminen ja niiden hoitaminen nähtiin myös edunvalvojan parhaina puolina. Edunvalvojaa ei kuitenkaan kuvailtu kaverina toisin kuin Stötzelin ja Fegertin (2006) tutkimuksessa, vaikka edunvalvojan tapaamisilla tehtiin asioita, joita kaverinkin kanssa voitaisiin tehdä, kuten leikittiin ja leivottiin. Tämä yhdessä edunvalvojan roolia kartoittavien vastausten kanssa antaa kuvan siitä, että kyselyyni vastanneet lapset ja nuoret ovat ainakin melko hyvässä ymmärryksessä edunvalvojan roolista osana lastensuojeluprosessia. Toisaalta ristiriitaista tietoa antaa se, että aineistossani lapset ja nuoret käsittelivät edunvalvojan ja lastensuojelun sosiaalityöntekijän eroa määrittelemällä sosiaalityöntekijän työnkuvaa ja roolia asiakkuusprosessissa. Sosiaalityöntekijän virka-asema ja päätösvalta vaikuttivat lasten ja nuorten kuvauksissa selkeimmiltä eroavuuksilta edunvalvojaan verrattuna. Se, että vastauksissa käsiteltiin enemmän sosiaalityöntekijää voi johtua kysymyksen asettelusta tai siitä, että sosiaalityöntekijän rooli on vastaajien näkökulmasta helpommin määriteltävissä kuin edunvalvojan. Esimerkiksi tapaamisia käsittelevistä vastauksista näemme, kuinka erilaisia tapoja edunvalvojilla on rakentaa vuorovaikutusta edunvalvottavaansa. Kaikille sosiaalityöntekijän ja edunvalvojan ero ei kuitenkaan ollut selkeä, joten tämä voidaan nähdä yhtenä kehityskohtana edunvalvontatyössä. Mielenkiintoisena löytönä Stötzelin ja Fegertin (2006) tutkimuksessa oli se, että mitä enemmän aikaa lapset viettivät edunvalvojansa kanssa, sitä tyytymättömämpiä edunvalvontaansa lapset olivat. Monimutkaiset asiakkuusprosessit tai lapsen haasteet nähdään mahdollisina selityksinä tuloksille. Omasta aineistostani ei ole mahdollista rakentaa linkitystä näiden kahden seikan välille. Tämän tutkielman aineistosta suurin osa vastaajista oli tyytyväisiä tai todella tyytyväisiä edunvalvontaansa ja kaikki tapaamismääriin liittyvään kysymykseen vastanneista oli tyytyväisiä tapaamismääräänsä tai toivoi lisää tapaamisia.

Aineistoni perusteella edunvalvojan rooli näyttäytyi muotoutuvan lapsille kahdella tavalla, lapsen asioiden hoitajana ja toisaalta merkityksellisenä aikuisena, jolta kaivattiin kuuntelua ja keskustelua. Kuuntelun ja keskustelun avulla rakennetaan vuorovaikutusta ja dialogisuutta, jotka avaavat tien lapsen osallisuudelle. Osallisuutta lapset ja nuoret kokivat

asioissa, joissa he kokivat edunvalvojan ottaneen heidän mielipiteensä huomioon. Vastauksissa korostui edunvalvojan ottaneen lasten ja nuorten mielipiteen huomioon monissa tai lähes kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen asema tiedon tuottajana ja vastaanottajana on osallisuutta (Hotari ym. 2013, 157), joten osallisuudeksi voidaan ajatella myös se, että edunvalvojan kerrottiin auttaneen ymmärtämään lastensuojeluprosessia. Ollakseen osallinen täytyy tietää minkä osalliseksi pyrkii ja lasten mahdollisuuksiin ymmärtää osallisuutta tulee panostaa (Fitzgerald ym. 2010, 301). Edunvalvojat näyttivät lisäävän lasten osallisuutta tiedon hankkimisen lisäksi jakamalla tietoa lapsille. Informointi ja sen läpinäkyvyys vaikuttivat lasten tyytyväisyyteen edunvalvontaansa liittyen aiemmin mainitsemisissä tutkimuksissa (ks. Ruegger 2001; Stötzel & Fegert 2006).

Hyvänä, lapsen osallisuutta tukevana edunvalvontana kyselyyni vastanneet lapset ja nuoret kuvailivat luottamuksellisena vuorovaikutussuhteena, jossa kuunnellaan ja keskustellaan. Edunvalvonnalla on oma paikkansa lastensuojelussa lapsen apuna ja tukena. Edunvalvojan tehtävänä on selvittää lapsen mielipidettä ja muodostaa kuva lapsen edun mukaisesta ratkaisusta. Nämä tärkeät tehtävät näen osana itse lapsen suojelua, jolloin edunvalvojan tehtävä näyttää laajentuvan lapsen auttamisesta ja tukemisesta myös hänen suojelemiseensa. Suojelun ja osallistamisen välinen jännite on siis läsnä edunvalvojan työssä. Tämä jännite on läsnä myös lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän työtä sekä lastensuojelun osana ilmeneviä oikeudellisia prosesseja. Tämä jännite näyttäytyy kiinteänä osana koko lastensuojelua, jonka vuoksi tämän jännitteen kanssa työskentelevien ja heidän asiakkaidensa kokemuksen tutkiminen on mielenkiintoista ja tärkeää. Tähän ajatukseen yhtyy myös yksi kyselyyni vastaaja, jonka sanoihin päätän tämän tutkielman:

Kiitos kun sua kiinnosta meidän mielipidettä ja otat yhteyttä

LÄHDELUETTELO

Archard, David & Skivenes, Marit (2009) Balancing a Child's Best Interests and Child's Views. *International Journal of Children's Rights* 17, 1–21.

Bardy, Marjatta & Heino, Tarja (2013) Katsaus lastensuojelun toimintaympäristöihin: paniikista toivon ja näköalat auki. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) *Lastensuojelun ytimissä*. Helsinki: Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, 4. uudistettu painos 13–42. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104421/URN_ISBN_978-952-245-853-7.pdf?sequence=1 Viitattu 19.4.2021.

Bilson, Andy & Sue White (2005) Representing Children's Views and Best Interests in Court: An International Comparison. *Child Abuse Review*. 14(4), 220–239.

Cairns, Liam (2006) Participation with a purpose. Teoksessa Tisdall, E. Kay M; Davis, John; Hill, Malcom & Prout, Alan (toim.) *Children, young people and social inclusion: Participation for what?*. Children, young people and social inclusion. Policy Press 217–234. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/reader.action?docID=419252#> Viitattu 12.3.2021

Clark, Alison, & Percy-Smith, Barry (2006) Beyond consultation participatory practices in everyday spaces. *Children, youth and environments*, 16(2), 1-9.

Cockburn, Tom (2005) Children as Participative Citizens: A Radical Pluralist Case for 'Child-friendly' Public Communication. *Journal of Social Sciences* 9, 19-29.

Davis, John & Hill, Malcom (2006) Introduction teoksessa Tisdall, E. Kay M; Davis, John; Hill, Malcom & Prout, Alan (toim.) *Children, young people and social inclusion: Participation for what?* Children, young people and social inclusion. Policy Press, 1–22. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/reader.action?docID=419252#> Viitattu 1.2.2021

Euroopan neuvosto (2011) Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice. The Council of Europe programme: Building a Europe for and with Children. Strasbourg: Council of Europe Publishing. <https://rm.coe.int/16804b2cf3>
Viitattu 4.2.2020.

Fitzgerald, Robyn; Graham, Anne; Smith, Anne & Taylor, Nicola (2010) Children's participation as struggle over recognition – Exploring the promises of dialogue. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (toim.) A Handbook of Children and Young People's Participation Perspectives from theory and practice. London: Routledge, 293–305. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/reader.action?docID=446715> Viitattu 27.1.2021

Francis, Mark & Lorenzo, Mark (2002) Seven realms of children's participation. Journal of Environmental Psychology, 22 (1–2), 157–169.

Gallagher, Michael (2006) 'Foucault, power and participation', paper presented at the Conference on Theorising Children's Participation: International and Interdisciplinary Perspectives, 4– 6 September, University of Edinburgh.

Hallintolaki (434/2003) Finlex. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/200304344> Viitattu 28.1.2020.

Head, Ann (1998). The child's voice in child and family social work decision making: the perspective of a guardian ad litem. Child & Family Social Work, 3(3), 189–196.

Heikkilä, Marjut Rantaeskola, Satu ja Suikkanen-Malin, Tuija (2018) Lapsen edunvalvonta lastensuojelu ja rikosprosesissa. Kotka: Warelia

Hotari, Kaisa-Elina, Oranen, Mikko ja Pösö, Tarja (2013) Lapset lastensuojelun osallisina. Teoksessa Bardy, Marjatta (toim.) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Terveystieteiden tutkimuskeskus, 4. uudistettu painos 149–164. https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104421/URN_ISBN_978-952-245-853-7.pdf?sequence=1 Viitattu 26.2.2021.

Jarosz, Ewa (2018) Children's participation idea and practice: Korczak's inspirations and contemporary faces. Polish Journal of Educational Studies, 71(1), 33–50.

Jyväskylän yliopiston kurssi- ja oppimateriaalipolku Koppa (2016) Menetelmäpolku: Teemoittelu.

<https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/teemoittelu> Viitattu 27.1.2020.

Kränzl-Nagl, Renate & Zartler, Ulrike (2010) Children's participation in school and community: European perspectives. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (toim.) A Handbook of Children and Young People's Participation Perspectives from theory and practice. London: Routledge 164—173.

<https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/reader.action?docID=446715> Viitattu 27.1.2021

Laakso Milja – Marjomaa Paula – Peltoniemi Kaisi: Edunvalvoja-se on minua varten. Lasten ja edunvalvojen kokemuksia edunvalvojasta lastensuojelussa ja rikosprosessissa. Pelastakaa lapsen ry:n julkaisusarja n:o 19. Helsinki: K-Print.

Laki Digi- ja väestötietovirastosta (304/2019) Finlex.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990442> Viitattu 19.4.2021.

Laki holhoustoimesta (442/1999) Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990442> Viitattu 19.4.2021.

Laki oikeudenkäynnistä hallintoasioissa (808/2019) Finlex.
<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190808#L5P25> Viitattu 12.2.2021.

Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000) Finlex.
<https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2000/20000812#L2P10> Viitattu 26.2.2021.

Lansdown, Gerison (2010) The realization of children's participation rights, Critical reflections. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (toim.) A Handbook of Children

and Young People's Participation Perspectives from theory and practice. London: Routledge 11—23. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/reader.action?docID=446715>

Viitattu 27.1.2021

Lansdown, Gerison (2020) Strengthening child agency to prevent and overcome maltreatment. *Child Abuse & Neglect*, 110(1).

Lapsen oikeuksien komitea (2013) Yleissopimus lapsen oikeuksista. Yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta). Yhdistyneet kansakunnat. http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_14.pdf

Viitattu 28.1.2020.

Lastensuojelulaki (471/2007) Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Viitattu 28.1.2020.

Lundy, Laura (2007). Voice is not enough: conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child. *British Educational Research Journal*, 33(6), 927–942.

Malone, Karen & Hartung, Catherine (2010) Challenges of participatory practice with children. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (toim.) *A Handbook of Children and Young People's Participation Perspectives from theory and practice*. London: Routledge, 24–38.

<https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/reader.action?docID=446715>

Viitattu

27.1.2021

Mannion, Greg (2007) Going Spatial, Going Relational: Why “listening to children” and children's participation needs reframing. *Discourse* (Abingdon, England), 28(3), 405–420.

<https://doi.org/10.1080/01596300701458970> Viitattu 2.12.2020.

Mannion, Greg (2010) After Participation: the socio-spatial performance of intergenerational becoming. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (toim.) *A Handbook of Children and Young People's Participation Perspectives from theory and practice*. London: Routledge, 330–342.

27.1.2021

Marjomaa, Paula & Laakso, Milja (2010) Lastensuojelun edunvalvonta: Lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Lastensuojelun edunvalvojanhanke 2005–2009 ja 2010–2011. Helsinki: Pelastakaa lapset.

Muukkonen, Tiina (2013) Lapsen kohtaamis- ja prosessiosallisuus. Teoksessa Bardy, Marjatta (2013) Lastensuojelun ytimissä. Helsinki: Yliopistopaino oy, 165—194 https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104421/URN_ISBN_978-952-245-853-7.pdf?sequence=1 Viitattu 23.2.2021.

Nivala, Elina (2010) Lapsen oikeudet osallisuuden perustana. Teoksessa Tanskanen, Ilona & Timonen-Kallio, Eeva (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Turun ammattikorkeakoulu. Tampere: Tampereen yliopistopaino-Juvenes Print Oy 18—36.

Pelastakaa lapset (2011) Lastensuojelun edunvalvoja hanke. Laatusuositukset lastensuojelun edunvalvojan työskentelylle. [https://frantic.s3.eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/2015/10/Laatusuositukset lastensuojelun edunvalvo ntatyolle.pdf](https://frantic.s3.eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/2015/10/Laatusuositukset_lastensuojelun_edunvalvo ntatyolle.pdf) Viitattu 16.3.2021.

Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (2010) Conclusion, Emerging themes and new directions. Teoksessa Percy-Smith, Barry & Thomas, Nigel (toim.) A Handbook of Children and Young People's Participation Perspectives from theory and practice. London: Routledge 356—366. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/tampere/reader.action?docID=446715> Viitattu 12.2.2021.

Percy-Smith, Janie (2006). What Works in Strategic Partnerships for Children: a Research Review. Children & Society, 20(4), 313–323.

Perustuslaki (731/1999) Finlex. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731> Viitattu 19.4.2021.

Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Forsberh, Hannele & Autonen-Vaaraniemi, Leena (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily & sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 75–97.

Raitakari, Suvi (2006) Neuvottelut ja merkinnät minuuksista: vuorovaikutuksellisuus ja retorisuus nuorten tukiasumisyksikön palavereissa ja tukisuunnitelmissa. Tampereen University Press.

Ruegger, Maria (2001) Seen and heard but how well informed? Children's perceptions of the guardian ad litem service. *Children & society*, 15(3), 133-145.

Rönkä, Anna; Sevón, Eija; Räikkönen, Eija ja Hintikka, Timo (2017) Manuscript: You have a Message from Illi! The Mobile Diary in Researching Children's Daily Experiences. *Child Indicators Research*, 10(2), 505–523.

Shier, Harry (2001) Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children & Society* 15(2), 107–117.

Stenberg, Janina (2010) Lapset osallisina pienryhmäkoti Riihisen arjessa. Teoksessa Tanskanen, Ilona & Timonen-Kallio, Eeva (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Tampere: Tampereen yliopistopaino 54–70.

Stötzel, Manuela & Fegert, Jörg M. (2006) The Representation of the legal interests of children and adolescents in Germany: A study of the children's guardian from a child's perspective. *International Journal of Law, Policy and the Family* 20(2), 201–224.

THL (2019) Lastensuojelun käsikirja. Lastensuojelun edunvalvonta. <https://thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lastensuojelun-edunvalvonta> Viitattu 5.12.2019.

Timonen-Kallio, Eeva (2010) Lasten osallisuuden vahvistaminen lastensuojelutyön keskiössä. Teoksessa Tanskanen, Ilona & Timonen-Kallio, Eeva (toim.) Lasten ja nuorten osallisuuden tukeminen lastensuojelutyössä. Tampere: Tampereen yliopistopaino 6—17.

Tisdall, E. Kay & Davis, John (2004) Making a Difference? Bringing Children's and Young People's Views into Policy-Making. *Children and Society*, 18 (2004), 131–142.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (Uudistettu laitos). Helsinki: Tammi.

Warshak, Richard (2003) Payoffs and Pitfalls of Listening to Children. *Family Relations*, 52(4), 373–384.

Yleissopimus lasten oikeuksista (60/1991) Finlex.
https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1991/19910060/19910060_2 Viitattu 5.2.2021.

LIITE 1 INFORMAATIOKIRJEET

1.1 informaatiokirje lapsille

Moi,

Nimeni on Milla Mölsä ja teen tutkimusta lastensuojelun edunvalvonnasta. Vaikka en tiedäkään kuka olet, olen kiinnostunut kuulemaan juuri sinun mielipiteesi edunvalvonnasta. Tämä kysely on toimitettu linkkinä sinulle edunvalvojasi toimesta, joten henkilöllisyytesi tai yhteystietosi eivät ole minun tai kenenkään muun ulkopuolisen tiedossa. Sinä saat päättää, haluatko vastata kyselyyn vai et. Vastauksissa ei kysytä nimeäsi, eikä kukaan tiedä oletko vastannut vai jättänyt vastaamatta kyselyyn ellet halua kertoa siitä itse. Kyselyyn vastaaminen tai vastaamatta jättäminen eivät vaikuta edunvalvontaasi tai lastensuojeluprosessiisi. Vastauksia säilytetään turvallisessa paikassa, josta niitä pääsevät lukemaan ainoastaan tutkija ja tutkimuksessa avustava henkilö Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksesta. Asuinpaikkasi aikuiset ovat tietoisia siitä, että olet saanut linkin tähän kyselyyn. Halutessasi voit pyytää apua kyselyyn luotettavalta aikuiselta. Vastausaika kyselyssä on 31.12.2020 saakka. [Kyselyyn pääset painamalla tästä.](#) Jos sinua jäi mietityttämään jokin asia tutkimukseen liittyen, voit olla yhteydessä minuun. Ystävällisin terveisin ja vastauksista kiittäen,

Milla Mölsä

milla.molsa@tuni.fi

1.2 Informaatiokirje aikuisille

Informaatiokirje tutkimukseen osallistumisesta lapsen asuinpaikan aikuisille

Hei, olen Milla Mölsä, sosiaalityön opiskelija Tampereen yliopistosta. Teen pro gradu -tutkielmaa lasten ja nuorten kokemuksista edunvalvonnasta lastensuojeluprosessissa yhdessä Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen kanssa. Haluaisin tietää, miten lapset ymmärtävät edunvalvojan roolin ja millaisia osallisuuden kokemuksia heillä on edunvalvojastaan.

Lapsi tulee saamaan puhelimeensa kyselyn, johon hän vastaa itse tai aikuisen avulla. Näistä vastauksista tulee minun tutkimusaineistoni.

Aikuisen osallistuminen vastaamistilanteeseen tulisi toteuttaa niin, ettei se vaikuta lapsen vastauksiin, mutta tarvittaessa lapsi saa aikuiselta apua esimerkiksi kysymyksen ymmärtämiseen. Edunvalvoja lähettää linkin lapsen puhelimeen viikon 44 aikana. Vastausaikaa kyselyssä on 26.10.2020-31.12.2020. Edunvalvojat toimittavat tämän informaatiokirjeen niihin koteihin ja sijaishuoltopaikkoihin, joissa edunvalvottavat asuvat. Minulla ei ole tietoa tämän informaatiokirjeen saajista tai tutkimukseen osallistuvista lapsista. Vaikka en tunne tämän kirjeen lukijaa, toivon että luet informaatiokirjeen kokonaisuudessaan ja keskustelet lapsen kanssa tutkimukseen osallistumisesta. Lapsi saa itse päättää, vastaako hän kyselyyn vai ei. Kyselyn alussa lapselle kerrotaan, että hän voi pyytää apua aikuiselta. Vastaaminen tapahtuu Webropol-linkin kautta, joka edellyttää internet yhteyttä ja voi sen osalta aiheuttaa kustannuksia.

Tutkimukseen pyydettävillä lapsilla on oikeus ja mahdollisuus jättää vastaamatta kyselyyn. Kyselyyn vastaaminen tai vastaamatta jättäminen ei vaikuta lapsen edunvalvontaan tai lastensuojeluprosessiin. Vastauksia ei ole mahdollista yksilöidä tiettyyn lapseen tai nuoreen, taustatietona kysytään vain ikä ja edunvalvonnan kesto. Vastaukset ovat sekä keräämis- että säilytysvaiheessa anonyymeja. Vastaukset kerätään Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (SOCOM) toimesta yhteistyössä kanssani, jonka jälkeen SOCOM luovuttaa kyselyaineiston minun käyttöön. Vain minulla ja SOCOM:in yhteyshenkilöllä on pääsy lasten vastauksiin.

Vastaukset säilytetään salasanasuojatulla laitteella, joka ei ole ulkopuolisten käytössä. Tutkimuksen valmistuessa tutkimusaineisto hävitetään tutkijan saatavilta. Tämän tutkimuksen valmistumisen jälkeen aineisto on nimettömänä tutkimuskäytössä SOCOM:illa toiminnan kehittämistä varten.

Lapsille ja nuorille osoitetun kyselyn kysymysrunko on tämän informaatiokirjeen liitteenä. Kyselyssä kysytään seuraavia teemoja: edunvalvojan rooli, edunvalvojan ja lapsen tapaamiset sekä kokemus edunvalvonnasta.

Tutkimukseen liittyvissä kysymyksissä voitte olla yhteydessä minuun tai ohjaajaani.

Ystävällisin terveisin ja yhteistyöstä kiittäen,

Milla Mölsä

milla.molsa@tuni.fi

Ohjaajanani toimii Tarja Pösö tarja.poso@tuni.fi

Lasten ja nuorten kokemuksia edunvalvonnasta lastensuojeluasiassa

Perustiedot

1. Ikäsi on

- 8-10 vuotta
 11-13 vuotta
 14-16 vuotta
 17-18 vuotta

2. Edunvalvonnan kesto

- alle vuoden
 1-3 vuotta
 yli 3 vuotta

Tapaamiset

Seuraavaksi kysyn sinun ja edunvalvojasi tapaamisista ja siitä, mitä mieltä olet niistä

3. Edunvalvoja tapaa minua (valitse kaikki ne paikat, joissa olette tavanneet)

- siellä missä asun
 edunvalvojan työhuoneella
 ulkona
 kahvilassa tai vastaavassa paikassa
 koululla
 muu alla,

4. Mitä olette tehneet tapaamisillanne?

5. Oletko osallistunut tapaamisiin mielelläsi?

- 1 😊 Todella mielelläni
 2 😊 Mielelläni
 3 😊 En mielelläni
 4 😊 En haluaisi tavata lainkaan
 5 😊 En osaa sanoa

6. Minusta on ollut tärkeää, että olen saanut tavata edunvalvojaani

- 1 😊 Todella samaa mieltä
 2 😊 Samaa mieltä
 3 😊 Eri mieltä
 4 😊 Todella eri mieltä
 5 😊 En osaa sanoa

7. Onko tapaamisia sopiva määrä?

- 1 🍌 Näin on hyvä
 2 🍌 Haluaisin enemmän tapaamisia
 3 🍌 Haluaisin vähemmän tapaamisia
 4 🍌 En haluaisi enää
 5 😊 En osaa sanoa

Kokemus edunvalvonnasta

Seuraavaksi kysyn sinulta mielipidettäsi saamastasi edunvalvonnasta

13. Kuinka tyytyväinen olet edunvalvontaasi?

- 1 😊 Todella tyytyväinen
 2 😊 Tyytyväinen
 3 😊 Tyytymätön
 4 😊 En ole ollut lainkaan tyytyväinen
 5 😊 En osaa sanoa

14. Kerro miksi valitsit tyytyväisyyttäsi kuvaavan emojin?

15. Millaisissa asioissa koet edunvalvojan ottaneen mielipiteesi huomioon?

16. Onko edunvalvoja auttanut sinua ymmärtämään lastensuojeluasiassa?

- Kyllä
 Ei
 En osaa sanoa

Edellinen

Seuraava

Edunvalvojan rooli

Seuraavaksi kysyn sinulta mielipidettä edunvalvojastasi

8. Mitkä ovat mielestäsi edunvalvojasi parhaita puolia?

9. Luotatko edunvalvojaasi?

- Kyllä
 Ei

17. Liittykö edunvalvojaasi mielestäsi huonoja puolia?

- Kyllä, millaisia?
 Ei
 En osaa sanoa

18. Millaista on mielestäsi hyvä lapsen edunvalvonta?

19. Onko mielessäsi jotakin mitä haluaisit vielä kertoa minulle?

10. Onko edunvalvoja sinulle tärkeä henkilö?

- Kyllä
 Ei
 En osaa sanoa

11. Koetko edunvalvojan ymmärtävän sinua?

- Kyllä
 Ei
 En osaa sanoa

12. Mikä on mielestäsi sosiaalityöntekijän ja edunvalvojan ero?

20. Kerro vielä täytitkö tämän kyselyn yksin vai jonkun kanssa?

- Yksin
 Aikuisen seurassa
 Toisen lapsen/nuoren seurassa

Edellinen

Lähetä

1.3 Informaatiokirje edunvalvojille

Informaatiokirje edunvalvojille

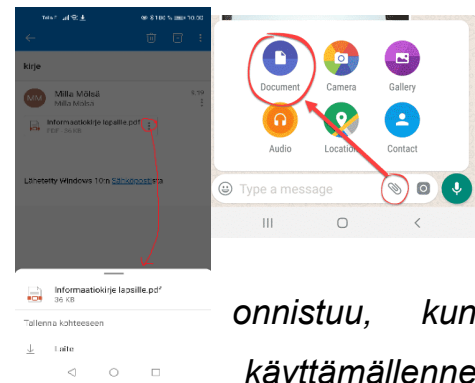
Hei lapsen edunvalvoja,

Olen Milla Mölsä, sosiaalityön opiskelija Tampereen yliopistosta. Teen pro gradu -tutkielmaa lasten ja nuorten kokemuksista edunvalvonnasta lastensuojeluprosessissa yhdessä Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen kanssa. Haluaisin tietää, miten lapset ymmärtävät edunvalvojan roolin ja millaisia osallisuuden kokemuksia heillä on edunvalvojastaan.

Aineiston keräämiseksi tarvitsen teidän apuunne. SOCOM:in yhteyshenkilö on lähettänyt teille kolme informaatiokirjettä, joista lapsille tarkoitettu kirje sisältää linkin Webropol-alustalle rakennetulle kyselylle. Toivon teidän lukevan myös lapsille ja aikuisille tarkoitettut informaatiokirjeet. Tässä ohjeet lapsille ja aikuisille tarkoitettuihin informaatiokirjeisiin liittyen:

1. Informaatiokirje lapsille

Kyselyyn voivat osallistua 8-18 vuotiaat lapset ja nuoret, jotka saavat tai ovat saaneet edunvalvontaa **lastensuojeluasiaan liittyen**. Te edunvalvojana tunnette edunvalvontaanne saavat lapset, ja voitte täten arvioida ketkä lapsista ovat kehitystasoltaan valmiita osallistumaan tutkimukseen. Pyydän teitä lähettämään lapsille tarkoitettun informaatiokirjeen (PDF-tiedosto) lapsien kännykään esimerkiksi WhatsApp-sovelluksella. WhatsApp-sovelluksessa tiedoston lähettäminen onnistuu, kun lataatte sähköpostista saamanne tiedoston käyttämällemme laitteelle. Tämän jälkeen voitte lähettää tiedoston WhatsApp-keskustelussa painamalla ”syötä viesti”-kentässä olevaa klemmarin kuvaa ja liittämällä dokumentin laitteen tiedostoista. Jos mahdollista, toivomme teidän lähettävän kirjeen lapsille viikon 44 aikana, sillä vastausaika on välillä 26.10.2020-31.12.2020. Jos lapsen ikä tai kehitystaso vaatii, voi lapsi vastata kyselyyn

myös yhdessä aikuisen kanssa hänen laitteeltaan. Tämä mahdollistaa kyselyn täyttämisen yhdessä edunvalvojan kanssa esimerkiksi tapaamisen yhteydessä. Lapsi voi myös pyytää apua asuinpaikkansa aikuiselta, joilla tulisi olla tieto kyselystä saatuaan aikuisille tarkoitettun informaatiokirjeen. 18-vuotta täyttäneille voi lähettää molemmat kirjeet.

2. Informaatiokirje aikuisille

Aikuisille tarkoitettun informaatiokirjeen pyydän teitä lähettämään niiden lasten asuinpaikkaan, joille olette välittäneet lapsille tarkoitettun informaatiokirjeen ja täten linkin kyselyyn. Informaatiokirje tulisi välittää asuinpaikkoihin myös siinä tilanteessa, vaikka kysely täytettäisiin edunvalvojan tapaamisen yhteydessä. Lapsen asuessa sijaishuoltopaikassa, lähetetään informaatiokirje sijaishuoltopaikkaan ja kotona asuvien lasten tapauksessa vanhemmille. Kirjeen voi välittää sopivaksi näkemällänne tavalla joko sähköisesti (sähköposti, viestisovellukset) tai kirjeellä. Tavallisella tekstiviestillä tiedoston lähetys ei valitettavasti onnistu. Informaatiokirjeen tarkoitus on informoida asuinpaikan aikuisia meneillään olevasta kyselystä, sillä lapsella on mahdollisuus pyytää apua kyselyyn vastaamiseen luotettavalta aikuiselta. Aikuisen osallistuminen vastaamistilanteeseen tulisi toteuttaa niin, ettei se vaikuta lapsen vastauksiin, mutta tarvittaessa lapsi saa aikuiselta apua esimerkiksi kysymyksen ymmärtämiseen.

Tutkimukseen pyydettävillä lapsilla on oikeus ja mahdollisuus jättää vastaamatta kyselyyn. Kyselyyn vastaaminen tai vastaamatta jättäminen ei vaikuta lapsen edunvalvontaan tai lastensuojeluprosessiin. Vastauksia ei ole mahdollista yksilöidä tiettyyn lapseen tai nuoreen, taustatietona kysytään vain ikä ja edunvalvonnan kesto. Vastaukset ovat sekä keräämis- että säilytysvaiheessa anonyymeja. Vastaukset kerätään Kaakkois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (SOCOM) toimesta yhteistyössä kanssani, jonka jälkeen SOCOM luovuttaa kyselyaineiston minun käyttöni. Vain minulla ja SOCOM:in yhteyshenkilöllä on pääsy lasten vastauksiin. Vastaukset säilytetään salasanasuojatulla laitteella, joka ei ole ulkopuolisten käytössä. Tutkimuksen valmistuessa tutkimusaineisto hävitetään tutkijan saatavilta.

Tämän tutkimuksen valmistumisen jälkeen aineisto on nimettömänä tutkimuskäytössä SOCOM:illa toiminnan kehittämistä varten.

Tutkimukseen liittyvissä kysymyksissä voitte olla yhteydessä minuun tai ohjaajaani.

Ystävällisin terveisin ja yhteistyöstä kiittäen,

Milla Mölsä

milla.molsa@tuni.fi

Ohjaajanani toimii Tarja Pösö tarja.poso@tuni.fi

LIITE 2 KYSELYPOHJA

Perustiedot

1. Ikäsi on

- 8-10 vuotta
- 11-13 vuotta
- 14-16 vuotta
- 17-18 vuotta

2. Edunvalvonnan kesto

- alle vuoden
- 1-3 vuotta
- yli 3 vuotta

Tapaamiset

Seuraavaksi kysyn sinun ja edunvalvojasi tapaamisista ja siitä, mitä mieltä olet niistä

3. Edunvalvoja tapaa minua (valitse kaikki ne paikat, joissa olette tavanneet)

- siellä missä asun
- edunvalvojan työhuoneella
- ulkona
- kahvilassa tai vastaavassa paikassa
- koululla
- muualla, missä?

4. Mitä yleensä teette tapaamisillanne?

5. Oletko osallistunut tapaamisiin mielelläsi?

1 😊
Todella mielelläni

2 😊
mielelläni

3 😐 en
mielelläni

4 😞 en haluaisi tavata
lainkaan

5 😞 En osaa
sanoa

6. Minusta on ollut tärkeää, että olen saanut tavata edunvalvojaani

1 😊 Todella samaa mieltä	2 😊 Samaa mieltä	3 😐 Eri mieltä	4 😞 Todella eri mieltä	5 😞 En osaa sanoa
☐	☐	☐	☐	☐

7. Onko tapaamisia sopiva määrä?

1 🤝 Näin on hyvä	2 🤝 Haluaisin enemmän tapaamisia	3 🤝 Haluaisin vähemmän tapaamisia	4 🤝 En haluaisi enää	5 😞 En osaa sanoa
☐	☐	☐	☐	☐

Edunvalvojan rooli

Seuraavaksi kysyn sinulta mielipidettä edunvalvojastasi

8. Mitkä ovat mielestäsi edunvalvojasi parhaita puolia

9. Luotatko edunvalvojaasi?

- Kyllä
- Ei
- En osaa sanoa

10. Onko edunvalvoja sinulle tärkeä henkilö?

- Kyllä
- Ei
- En osaa sanoa

11. Koetko edunvalvojan ymmärtävän sinua?

- Kyllä
- Ei

En osaa sanoa

12. Mikä on mielestäsi sosiaalityöntekijän ja edunvalvoja ero?

Kokemus edunvalvonnasta

Seuraavaksi kysyn sinulta mielipidettäsi saamastasi edunvalvonnasta

13. Kuinka tyytyväinen olet edunvalvontaasi?

1 😞
Todella
tyytyväinen

2 😊
Tyytyväinen

3 😐 En ole ollut
tyytyväinen

4 😞 En ole ollut lainkaan
tyytyväinen

5 😞 En osaa
sanoa

14. Kerro miksi valitsit tyytyväisyyttäsi kuvaavan emojin?

15. Millaisissa asioissa koet edunvalvojan ottaneen mielipiteesi huomioon?

16. Onko edunvalvoja auttanut sinua ymmärtämään lastensuojeluasiaasi?

- Kyllä
 Ei
 En osaa sanoa

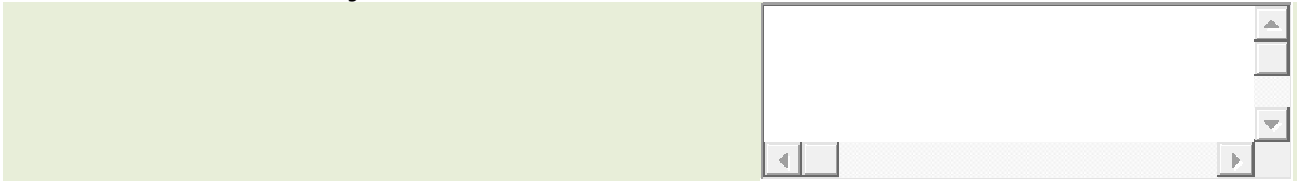
17. Liittyykö edunvalvojaasi mielestäsi huonoja puolia?

Kyllä, millaisia?

- Ei
 En osaa sanoa

18. Millaista on mielestäsi hyvä lapsen edunvalvonta?

19. Onko mielessäsi jotakin mitä haluaisit vielä kertoa minulle?

20. Kerro vielä täytitkö tämän kyselyn yksin vai jonkun kanssa?

- yksin
- aikuisen seurassa
- toisen lapsen/nuoren seurassa